

NORDISKA MUSEET

FATABUREN

1910 HÄFT. 2
KULTURHISTORISK-TIDSKRIFT

• UTGIFVEN AF •
BERNHARD SALIN
MUSEETS STYRESMAN

Nils Keyland, Lappska fångst- och fiskeredskap	65
Gustaf Hallström, Lapptrumman. Bidrag till typutredning	81
Gustaf Upmark, Om rokokomöbler och deras datering	105
Litteratur: Marie Andree-Eysn, Volkskundliches aus dem bayrisch- österreichischen Alpengebiet, af N. E. H.; S. A. Fries, Der krähende Hahn in der Passionsgeschichte, af N. E. H.; Göte- borgs Museum, Årstryck 1910, af —a—i; A. Dachler, Karte der österreichischen Bauernhausformen, af —a—i	115
Notiser	125

Gåfvor till Nordiska Museet emottagas med tacksamhet. Från landsorten insändas de under adress Nordiska Museet, Stockholm 14. I Stockholm kunna de inlämnas antingen i museet eller å Skansen, Djurgården. Vid hvarje föremål böra fyndort och gifvarens namn, titel och adress samt i öfrigt hvarje upplysning, som kan lämnas om föremålets historia eller användning, så fullständigt och tydligt som möjligt angifvas.

Fotografer! Fotografier af kulturhistoriskt, etnografiskt och arkeologiskt intresse (byggnader och byggnadsdetaljer, eldstäder, husgeråd, utöfvandet af landtliga sysslor och hemslöjd, idrotter och lekar, forntroföremål o. s. v.) mottagas med tacksamhet af Nordiska Museet.

Författarne äro ensamma ansvariga för sina uppsatsers innehåll.

Lappska fångst- och fiskeredskap

af

Nils Keyland.

Ripsnaror.¹ Lappska *reksage-giele*.

Fjällriporna hålla gärna till i björkdungar på fjällsluttningarna, där det finnes god tillgång på björkknopp, som de förtära. I närheten af sådana dungar, på öppna platser, sätter man snarorna, som sedan böra synas hvarje morgon. Personer, som ägna sig åt ripfångst i större skala, kunna ha 40—50 snaror utsatta och däröfver. Är turen god, kan man få 10 à 15 stycken i en syning. Snarorna böra ej få stå för länge på samma ställe, ty fåglarna bli snart misstänksamma. Efter några syningar ömsar man alltså plats, men de behöfva ej flyttas långt. Hvarje lapp har sitt särskilda fångstområde efter öfverenskommelse. Stundom bruka t. ex. två lappar sina trakter samfällt och dela bytet. De hjälpa hvarandra vid utsättningen af snarorna och turas om vid syningen. Det är mest unga personer, som syssla med ripfångst. Fångandet försiggår mest, när man ligger i höstvistet, tills fram i november månad. Bästa tiden är från och med november till inemot jul. Riporna gå då mest flockvis. Somliga ha snaror hela vintern. Bofasta lappar nere i skoglandet fånga äfven dalripor. Tillvägagångssättet är därvid i princip samma som vid fjällripfångst, fränsedt de oväsentliga afvikelser, som kunna påkallas af terrängförhållandena. Bönderna pläga ofta ha sina snaror på fåbodvallar eller i hagarna däromkring.

¹ De i det följande beskrifna och afbildade föremålen äro förfärdigade af lappmannen Anders Nilsson från Mellanskogsfjäll, Frostvikens sn, Jämtland. Fångstscenerna äro arrangerade på Skansen.

Riporna afyttras till fågelhandlare i fjällbyarna och betinga från 25 till 30 öre stycket. I allmänhet äro dessa fåglar lättfångade. När de slå ned vid gillren, visa de ingen försiktighet, utan rusa blindt i. Fjällräfven kan någon gång göra skada å fångade ripor.

Fig. 1 visar en ripsnarklyka af björk. Dess höjd är omkring 80 cm, vidd nederst 30 cm. Snaran är virad några slag i en skåra rundt toppen och fastgjord där genom dubbla löpknutar. Vi förut-

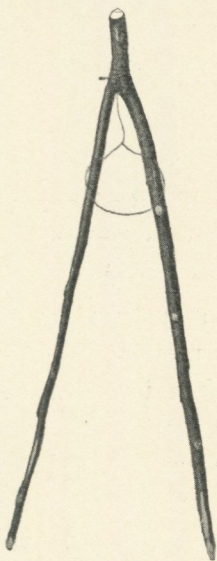

Fig. 1. Klyka med
gillrad snara.
N. M. 114,267.

sätta här kännedom om, hur en vanlig enkel löp- eller lyckknut göres. Fig. 2 visar en sådan. När man har denna knut färdig, lägger man den fasta (icke löpande) tåten *b* i form af en ny ögla, hvilken trädes genom *c* på det sätt fig. 3 åskådliggör. Med ena nypan fasthåller man nu *e*, med den andra drar man åt tåten *a*, så långt det går. Den dubbla löpknuten är därmed färdig. Vid undersökning af denna, befinnes nu *a* vara den fasta, *b* åter den lösa tåten, således omvändt mot förut. Genom lika förfaringssätt kan man af den dubbla knuten åstadkomma en tredubbel o. s. v. ända till en hel kedja af knutar, hvilka lösas på samma sätt som den enkla knuten, hvar för sig. Löpknuten användes för att snaran så lättvindigt

som möjligt skall kunna aflägsnas från sitt fäste, när gillren upptagas för året. Hårdknutar äro i det fallet synnerligen opraktiska. Där de till

följd af fuktighet frusit stela, kunna de lösas endast med stort besvär eller på det sättet, att snarorna spolieras. Till material användes stundom handspunnen rensensträng af ungefär 1 mm genomsörning. Snaror, förfärdigade af sådant, äro hvitblanka och genomskinliga. Ögla bildas, när man viker rensensträngen dubbel; den har den enkla form fig. 4 visar. Tvinningen utföres med nypan slag för slag efter hela längden. I änden slås en knut.

Enligt sagesmannens åsikt företräda sensnarorna hos lapparna den äldre typen, och ännu vid tillfällig fångst, där tillgång på

annat material saknas, användas uteslutande sensnaror (jfr lafskrik-snaror sid. 73).

Tagelsnarorna göras af 15 å 20 tagel.¹ Dessa knyter man först ihop till en ögla i ena änden och fördelar den på tvänne testar eller tåtar, hvilka hoptvinnas på samma sätt som tåtarna i sensnaror.

Fig. 4 visar en sensnarögla, fig. 5 en tagelsnarögla, båda schematiskt. Tagelsnaran är i änden förstärkt med en splits af renskinn, snodd i skåran omkring klykhalsen. På så sätt kan snaran ej slitas af på den ömtåligaste punkten. Fig. 6 åskådliggör, huru den i *d*

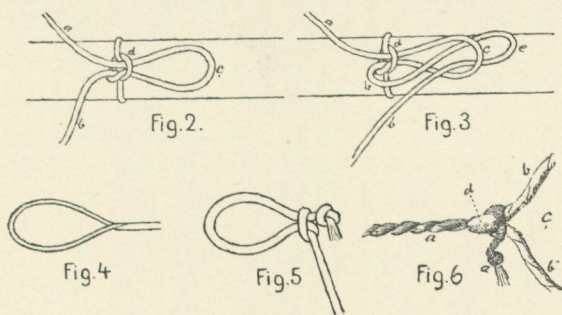

Fig. 2. Enkel löpknut. Fig. 3. Uppkast till dubbel löpknut. Fig. 4. Sensnarans ögla. Fig. 5. Tagelsnarans ögla. Fig. 6. Tagelsnara med splits af renskinn.

dubbelvikta skinnremmen *b*, hvilken snotts tre hvarf omkring klykhalsen och fastknutits, är fastgjord vid tagelsnaran *a*.

Numera användas stundom snaror af mässingstråd.

Till fäste för snaran skäres ett snitt å hvardera klykbenet på lika höjd. Uppgillringen verkställes olika. Är träet för tillfället mjukt, såsom vid töväder, trycker man helt enkelt ned snaran i snitten på ömse sidor så pass, att hon sitter kvar; fig. 1, förtydligad genom fig. 7 A.

När det är kallt, fäster man upp snaran vid klykorna med stycken af styfva grässtrån, smala kvistar eller dylikt, som nedtryckas i skärningen och trädas mellan snarans båda tåtar, fig. 7 B.

¹ Det i museets samlingar befintliga exemplaret är gjordt af 19. Detta är den för orre, till och med tjäder vanliga groflekten.

Man använder äfven fina grässtrån eller hufvudhår, som läggas i en slinga om snaran och nedtryckas dubbla i skärningen, fig. 7 C. Snarorna böra vara mycket lösgillrade.

Man gör klykorna för det mesta hemma och medför dem till platsen i t. ex. en bakmes eller tågände. Tillfälligtvis skär man dem, när man sätter snarorna, om det medförda förrådet ej räcker till ¹

Klykorna placeras i snön omkring sex i rad, med ungefär en fots mellanrum mellan hvarje. Mellanrummen utfyllas med björk-

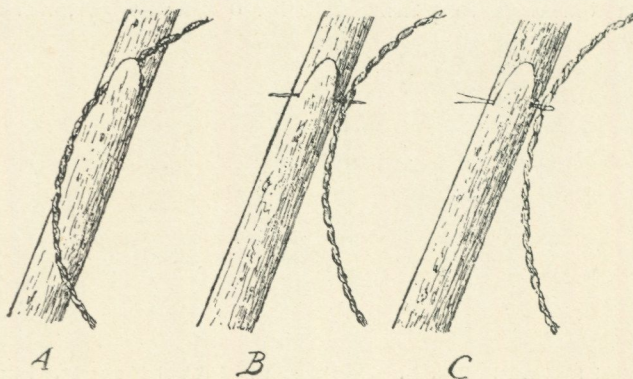

Fig. 7 A—C. Klykben med olika fästen för snarorna.

kvistar och en och annan toppände, dels till lockbete, dels till stängsel, för att riporna skola tvingas att passera genom gillren. När de slå ned för att äta af knoppen och börja springa af och an, blifva de fast.

Sjöfågelsnaror. *Tjatselatte-giele*.

I slutet af maj eller början af juni, när sjöarna börja bli isfria, anländer sjöfågeln, änderna och vildgässen. De slå sig ned på öppna ställen vid älfmynningarna och visa där till en början föga skygghet. Detta är alltså den bästa fångsttiden, hvilken samman-

¹ Ett fel med klykan är, om den är för trång nedtill. Den ryckes då lätt upp af fågeln, som släpar den långa stycken. Inträffar snöfall efteråt, kan den ej återfinnas. Bästa spännfästet för en klyka erhålles, om benen divergera ordentligt.

faller med lappens uppehåll i vårvistet. Eljest äro änderna ej lätt-fångade, men kunna till följd af hunger narras till att beträda försåten äfven längre fram på årstiden. Ungarna äro minst rädda för gillren.

Sjöfågelfångsten bedrifves ej allmänt och planmässigt utan mera tillfälligt, där så kan anses lönande.

Fig. 8, 9 visa bilden af en sjöfågelflotte, 77×87 cm, förfärdigad af lappmannen Anders Nilsson från Mellanskogsjäll i Frostviken,

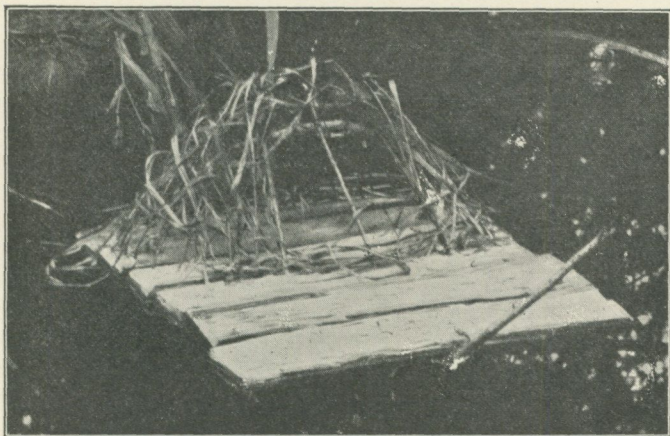

Fig. 8. Sjöfågelflotte på vattnet, sedd framifrån.

N. M. 114,269.

Jämtland. Den består af sex klyfningar, halfva kubbar af granvirke, vända med den runda sidan ned, den flata upp. Klyfningarna sammanhållas af tvänne vridna, omkring 2 cm grofva vidjor, hvilka äro trädde genom borrhål på det sätt fig. 10 A framställer. På båda sidor om vidjans rotände *a* äro kilar inslagna; å förlängningen af den något smalare, bakåt riktade änden *b* är slagen en knut, hvarigenom trästyckena hindras att falla isär. På grund af vidjornas böjlighet följer flotten smidigt den lätta sjögången, så att vattnet ej spolar öfver.

Genom ett borrhål *a*, fig. 10 B, i midten af det bakersta trästycket, är dragen en med ögla, *b*, försedd vidjelänk, förmedelst

hvilken flotten fastgöres. Man träder öglan på en stör, som stickes ned i botten, eller fäster man den i buskar å stranden; bredvid vidjan i hålet sitter en tapp inslagen för stadighetens skull.

Äfven å framsidan sättes någon gång, där vass saknas, eller där den, som finnes, ej är tillräckligt tät och styf att hålla flotten i läge, en liten reservhank, som likaledes fästes vid en stör eller käpp, se fig. 10 C.

Detta är en transportflotte, konstruerad lättare, för att den skall kunna flyttas bekvämt från en plats till en annan. Sådana

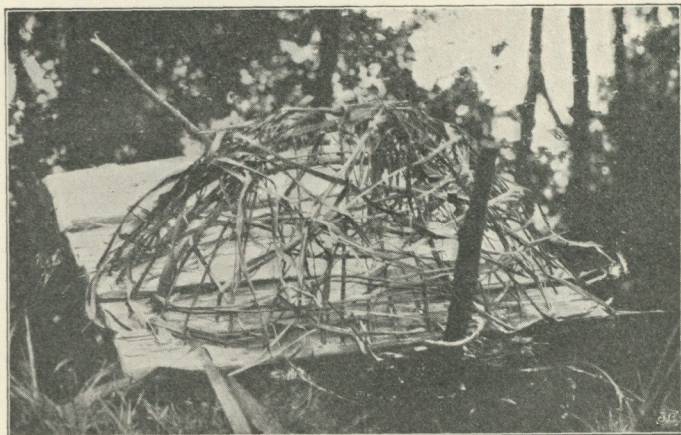

Fig. 9. Sjöfågelflotte på vattnet, sedd bakifrån.

N. M. 114,269.

flottar, som äro ämnade att ligga på samma ställe, hopfogas af helrunda kubbar. Gilleranordningen är lika hos bägge slagen. Den består af följande delar, hvilka alla, undantagandes själva snarorna, framträda å fig. 8.

1. *Bågen*, hvilken består af en nästan jämgrof, vriden vidjestump af ungefär 2 cm genomskärning. Dess spännvidd är omkring 60 cm, höjd 30 cm, se fig. 10 D. Rotänden är *a*. Förlängningen af den något smalare toppänden *b* har formats till en knut för att kunna hålla taget och motstå sträckningen.

2. *Huset* eller *kojan*, som har oval bas af omkring 70 cm längd och 44 cm bredd. Den består af smala, i underlaget snedt

inborrade björkkvistar, hvilka alla luta mot bågen och där förena sig till ett slags röst eller kam. Riset är aftoppadt. För ytterligare tätning inflätas, såsom här, stundom sjögräs. Detta är obehöfligt, där tät vass hindrar fågeln från att komma åt betet från baksidan.

3. *Pinnarna*, mellan hvilka snarorna uppgillras. De äro till antalet tre, äro snedt fästa i underlaget och luta inåt bågen på

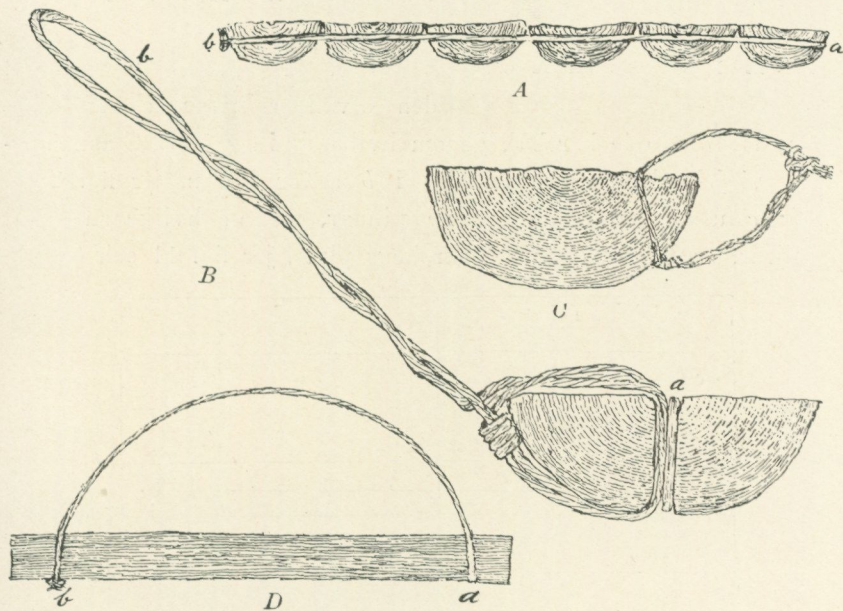

Fig. 10. A. Sjöfågelflotte, tvärsnitt. B. Bakhank. C. Framhank.
D. Båge.

samma sätt som de kvistar, hvilka bilda kojan. I vanliga fall är endast midtpinnen med en renskinssrem fastbunden vid bågen upp-till. Här hafva alla tre försetts med sådana bindslen för att stå stadigt i modellen.

4. *Snarorna*, hvilka äro fastbundna vid bågen och för öfrigt förfärdigade på samma sätt och af samma material som de å sid. 73 beskrifna, för ripfångst afsedda tagelsnarorna. Uppgillringen är också densamma, ehuru de här intaga en lutande ställning. Under

snarorna är en »tröskel» af sjögräs infätad, för att änderna ej skola sticka hufvudet inunder, när de söka komma åt betet.

5. *Beteshaken*, hvilken är nedborrad i midten af rishuset, något närmare bakväggen. Den är af björk och 6 cm hög. Förfärdigas

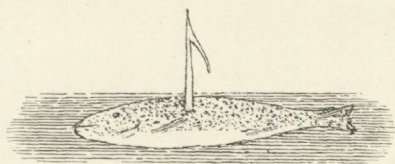

Fig. 11. Hållkrok med bete.

äfvén af en. Till fasthållande af den som bete använda fisken, hvilken nedtryckes flatsides mot flotten, är den försedd med hulling, fig. 11.

Fig. 12 framställer planet af den ofvan beskrifna och afbildade flotten; vid *a* äro de borrhål, genom hvilka de i fig. 10 B, C åskådliggjorda vidjehankarna äro trädde; i *b* sitter bågen, jfr fig. 10 D, fästad; *c* utmärker hålen för de pinnar, mellan hvilka snarorna uppgillras, se fig. 8; *d* är beteskrokens plats, jfr fig. 11 och 8. De

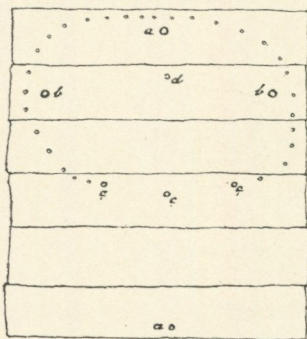

Fig. 12. Plan af flotten.
Jfr fig. 8, 9.

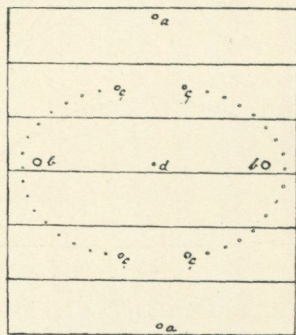

Fig. 13. Sjöfågelflotte af annan typ, schematiskt plan.

öfriga punkterna ange hvar de riskvistar, som bilda kojan, 29 till antalet, äro nedborrade.

Jämte den ofvan beskrifna typen förekommer en annan, där riskojan med fångstanordningen är förflyttad till midten af flotten, fig. 13. De båda snarorna ha där sin plats ej bredvid hvarandra utan åt motsatta sidor mellan pinnarna, *c*. Genom denna anordning erbjüdes fågeln åtkomst af betet *d*, från hvilketdera hållet han kommer, när flotten angöres ett litet stycke från land.

Öfriga med bokstäfver betecknade punkter å skissen få sin förklaring genom beskrifningen till fig. 12.

Flottar af denna konstruktion fånga, enligt somligas mening, sämre än den förra.

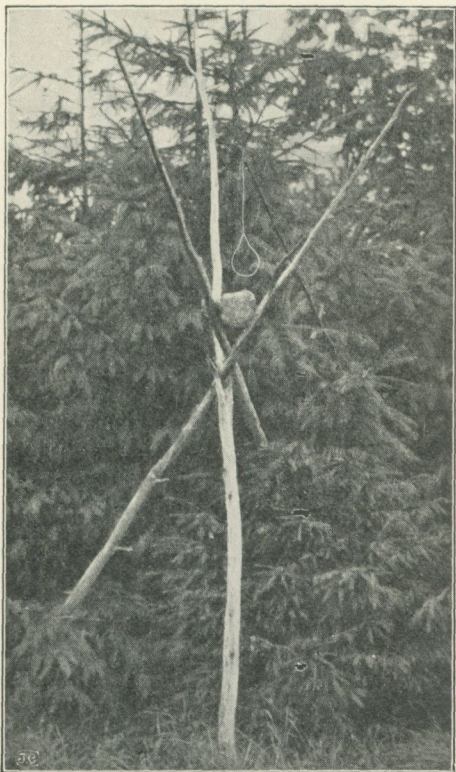

Fig. 14. Skriksnara vid en suongere.

Fig. 15. Toppen af ekorrslyjan.
N. M. 114,271.

Skriksnara. *Guoksage(n)-giele.*

För fångst af lafskrikor, hvilka uppträda som marodörer vid renslakt, brukas en enkel anordning lik den fig. 14 visar.

En snara af rensena,¹ knuten vid toppen af en smal stång, synes dingla öfver köttstycket, som är placeradt i en träställning, s. k.

¹ Annat material, t. ex. hästtagel, kan på dessa aflägsna fjälltrakter ej komma i fråga.

suongere, för att det ej skall kunna angripas af fyrfota skadedjur. Stången sitter snedt nedstucken i marken med rotänden. Snaran

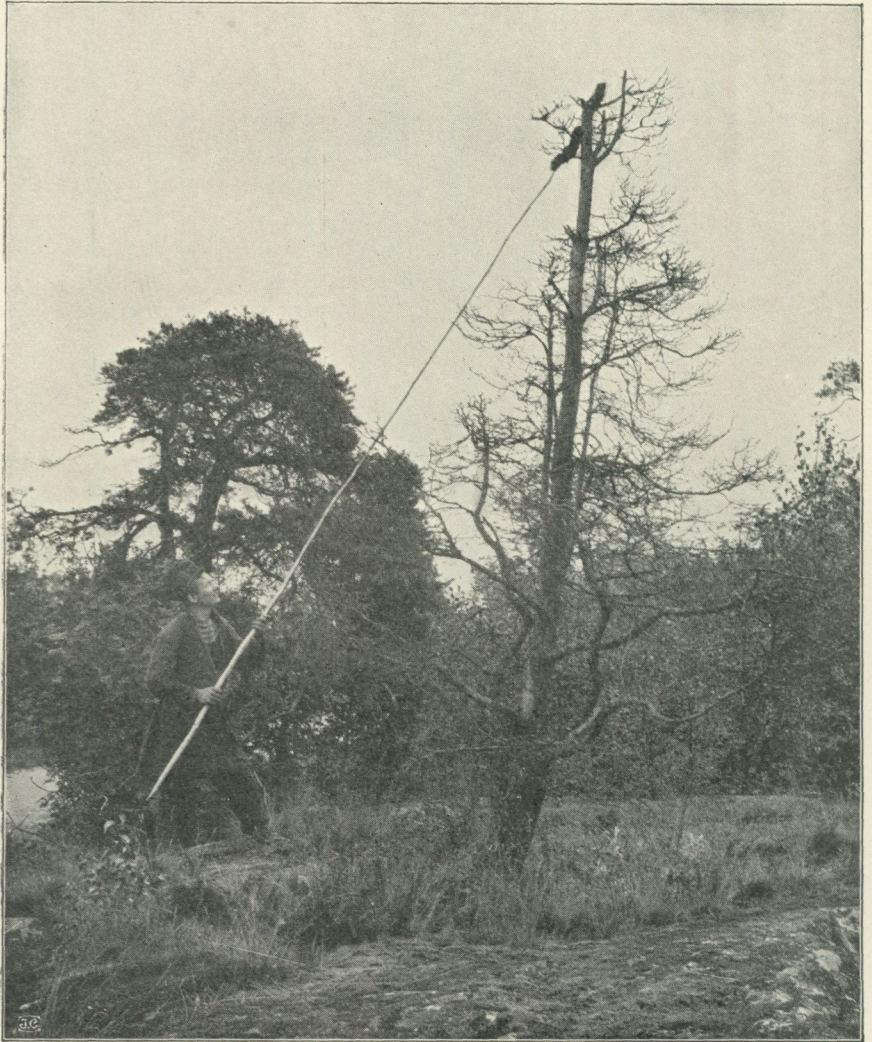

Fig. 16. Ekorrfångst med slyja.

bör hänga öfver det talgrikaste partiet, som skrikan angriper först. Snarans längd är 0,72 m.

Ekorrslyjor. *Äru-nuote.*

Lappen har ett enkelt men förslaget sätt att fånga ekorrar, hvilka förlöpa sig till toppen af ensamstående träd, därur de ej våga hoppa. För ändamålet användes ett smidigt, långt björkspö (slyja) med två à tre kvarlämnade toppkvistar, fig. 15. Stående på marken, träder lappen upp spöet försiktigt, så att ekorrens svans faller i förgreningen. Därefter tvinnar han, till dess toppkvistarna spunnit in sig så säkert i de långa svanshåren, att han kan rycka

Fig. 17. Utspänd örnref.
N. M. 114,270.

till utan risk, att det lossnar, fig. 16. Med ett hastigt ryck slungar han sedan ekorren i marken.

Dylik fångst idkas vintertiden i skoglandet mest af smågossar, hvilka äfven äga färdighet att med slyjan mätta dödande slag mot ekorren, ifall han söker undkomma.

Längden af det här afbildade exemplaret är 4,17 m. Toppkvistarna 0,4 m.

Örnref, örnkrokar. *Hapke-kruotje.*

Örnfångst med krok förekommer mest vid den årstid, då örnarna hafva bon och gå på jakt efter små renkalfvar. Anordningen visas

i fig. 17. Den består af ett omkring 2,75 m. långt och 2 cm tjockt vidjerep, hopknutet af tvänne länkar och i ändarna försedt med vidjehankar af samma form och konstruktion som vanliga kreaturs-halsband, fig. 18 A. Repets längd med hankarna utgör ungefär 3,25 m. Den ena hanken, den högra å fig. 17, är trädd öfver en spetsig bergskärfva öfverst å klippväggen, den andra ligger fastklämd mellan tvänne stenblock. På den sträckta linan synas tafsarna, tre till antalet, uppspetade såsom fig. 18 B visar. *a* är

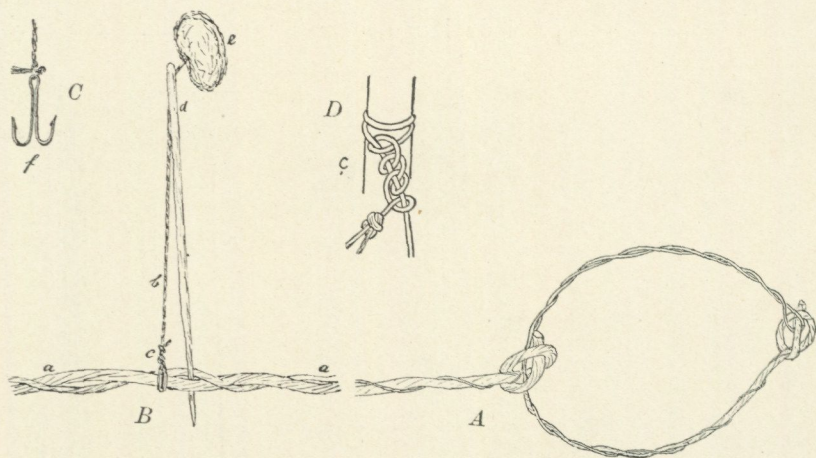

Fig. 18. A. Hank, hvarmed örnrefven fastgöres. B. Tafs och krok med bete. C. Örnrefvens kroktyp. D. Knut, hvarmed tafsén fästes.

vidjerepet eller linan, *b* den af hästtagel såsom en vanlig fågelsnara tvinnade tafsén, hvilken nederst är fastgjord med en knut *c*, jfr fig. 18 D, öfverst nedtryckt i en klyfning i stickan *d*; *e* är köttbetet, som fastsättes på krokar, fig. 18 C. Tafsén är omkring 25 cm lång.

För refvens utsättande väljes en öppen plats, där betet lätt iakttages af örnen. En fördelaktig placering är den mellan klippor eller block vid svårtillgängliga fjällstup. Man har för resten att rätta sig efter terrängen och söka fäste för hankarna hvar bäst ske kan. Dessa kunna knäppas omkring trädstammar eller trädgrenar, och ofta förekommer, att man uppfäster anordningen mellan sådana, om ris ej bortskymmer betet. Stundom sträcker man vidjerepet från ett träd till en klippa.

När örnen slår ned på linan för att hugga betet, börjar denna svaja af och an, så att han måste ta till flykten. Men i hastigheten söker han sluka köttstycket och fastnar på krokarna. Inom en kort stund är han kväfd.

Äfven hökar fångas tillfälligtvis på detta sätt.

Fig. 19. Laxslyja af en
ovriden ungbjörk.
N. M. 114,136.

Fig. 20. Fiske med slyja.

Laxslyjor.

Slyjor, egentligen vidjor, lappska *nuote*, användas till att slå eller bedöfva laxöring med under leken höstetid.

Fig. 19 visar den ursprungligaste typen, som består af en ovriden och obarkad ungbjörk af 2,5 m. längd. Strax ofvanför förgreningen sitter ett vidjeband, hvarigenom grenarna, hvilka äfven kunna vara flera, sluta bättre tillsammans. Där man tillfälligtvis och mera oförberedt anträffar laxöring, skär man i hast en slyja af denna form. Användningen visas i fig. 20.

Nästa bild, fig. 21, framställer en laxslyja, som är gjord med mera omsorg och afsedd att räcka för året eller längre. Den medföres, när man från riskojorna å fjällsluttningarna beger sig på

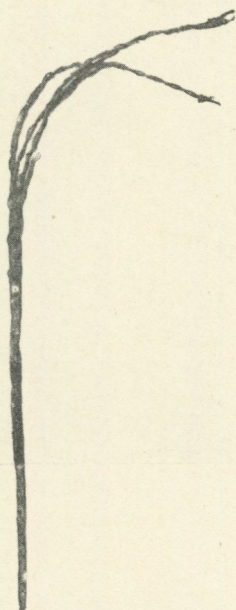

Fig. 21. Tredubbel slyja
med viradt skaft.
N. M. 110,414.

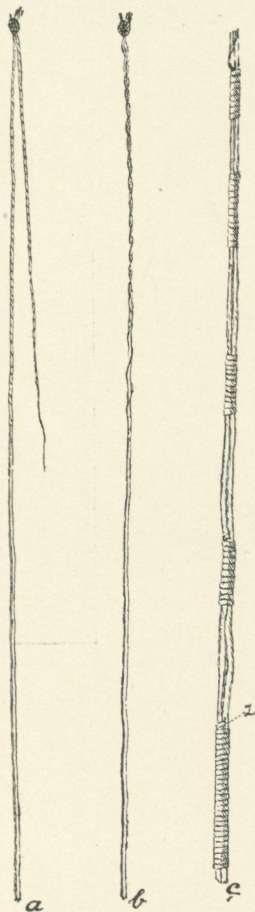

Fig. 22. Detaljer af
slyjan.

fisketurer till fjällsjöarna. Man följer bäcken uppefter med slyjan i hand. Där en fördjupning anträffas, gör man en fördämning, för att laxöringen ej skall kunna smita i väg utför bäcken. För större säkerhet brukar man äfven spänna ut en nättrasa tvärs öfver vid

fördämningen. Sedan börjar fisket, hvori vanligen två personer deltaga. Den ene motar fisken till grunda ställen och lyfter på stenarna för att tvinga fram honom, den andra slår. Slyjan medtages hem och hänges i någon tät gran till nästa gång. Den uppmjukas då i förväg med vatten.

Hopsättningen af slyjan tillgår på följande sätt. Man vrider tre björktelningar af ungefär 2 m. längd från toppen till ungefär

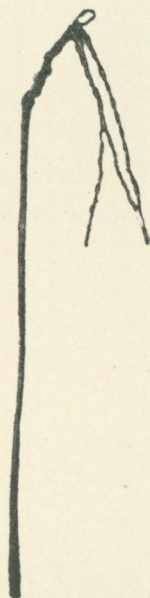

Fig. 23. Slyja med
tredubbel slagtafs.
N. M. 110,414.

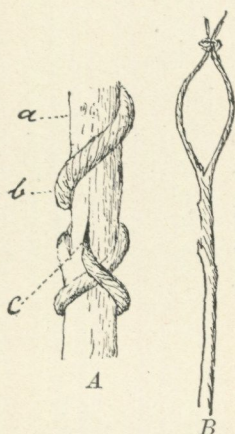

Fig. 24. A. Fäste för
toppen. B. Enklare
skaftögla.

midten, rotändarna täljas trekantigt jämntjocka, hvarvid dock en sida, den som skall vända ut, bör lämnas otäljd. Vid topparna fastknytas sedan smalare vridna vidjor, fig. 22 a, hvarefter båda tvinnas omkring hvarandra, såsom fig. 22 b visar. Till sist läggas alla tre vidjorna ihop med den otäljda sidan ut och omviras på flera ställen med band, bestående af smala renskinnsremmar, fig. 22 c. Skinnremmarna fästas, där de sluta, på så sätt, att man gör med knifsuddens klyfningar i träet och drager ändarna igenom dessa, fig. 22 c z.

Det öfversta bandet omsluter och fasthåller jämväl topparna af de påknutna kortvidjorna. Den med remmar ombundna delen af slyjan utgör skaftet, hvori man håller, när man slår.

Exemplaret har en längd af omkring 2 m.

Jämte de nämnda förekommer en tredje typ af slyjor, som användes af de bofasta lapparna. De tillverkas äfvenledes för året och uppmjukas före hvarje användning; pläga förvaras i myrlador. De bestå af ett skaft samt af trenne vid detta fästade vidjelänkar, hvilka utgöra slagtafsen, fig. 23.

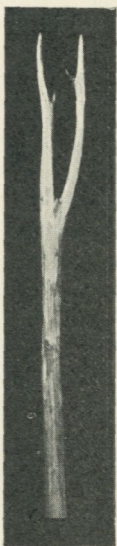

Fig. 25. Laxgaffel.

N. M. 114,159. Någon gång formas skaftögla genom att, på det vis fig. 24 B åskådliggör, hopknyta två vridna toppkvistar. En sådan ögla är emellertid opålitligare, helst slyjan till följd af slagen vill spricka i själfva förgreningen.

Fiskgaffel eller ljuster. *Guole-suorke.*

Laxöringen har i de små bäckarna gärna sitt tillhåll i försänkningar under trädrötter och stammar. Han brukar där fångas med gafflar af björk eller (hellre) enved, försedda med små hullingar eller taggar på insidan, fig. 25. Det här fotograferade exemplaret har en längd af 53 cm och är förfärdigadt af björk. Gaffeln bäres inom bältet, som fig. 20 visar.

Lapptrumman.

Bidrag till typutredning.¹

Af

Gustaf Hallström.

Att de flesta af mina i ett föregående häfte af Fataburen meddelade traditioner om lapptrumman stöda sig på autopsy, är tydligt. Jag tror att så godt som hvarje gammal lapp i den sydligaste lappmarken (Vilhelmina, Frostviken) själf sett en spåtrumma, kanske äfven sett den i bruk.

Det material, som ligger i dessa traditioner, är alltså af vikt att medtaga, då man inlåter sig på ett försök till typutredning. Framför allt blir detta af vikt, då det blir fråga om typernas lokalisering. Af de många trummor vi känna äro nämligen ytterst få lokalt bestämda, och likaså är förhållandet med de trummor, som omtalas i litteraturen.

¹ Föreliggande uppsats inlämnades till Fataburen redan för närmast föregående häfte i anslutning till mina där meddelade »Traditioner om lapptrumman» under den gemensamma rubriken »Lapptrumman». Det hela, som var ämnadt att inleda en serie af studier öfver det intressanta materialet, blef dock för vidlyftigt för att kunna inflyta i ett häfte och måste därför omläggas på sätt nu skett. I nämnda häfte ingick samtidigt med min uppsats en mindre dylik af fil. doktor E. Reuterskiöld, »Linnés lappska trolltrumma». I denna har förf. gjort en antydning om typindelningen och den redan af Hj. Stolpe efter gamla författare upptagna geografiska fördelningen af typerna. Som min uppsats emellertid redan låg färdigskrifven, anser jag mig icke ha skäl att hålla inne med densamma. Hvad ancienniteten på ämnet beträffar, erhöll jag på våren 1907 af professor G. Retzius Stolpes efterlämnade anteckningar i och för ett fortsättande af det arbete, som denne påbörjat. Jag har sedermera blifvit tvungen att uppgifva det stora arbetet, men därför ingalunda *ämnet*. Jag har velat meddela detta till undvikande af missförstånd, enär mina och Reuterskiölds resultat tyckas sammanfalla.

Fig. 1. Trumma, deponerad i Etnografiska Museet, Stockholm.

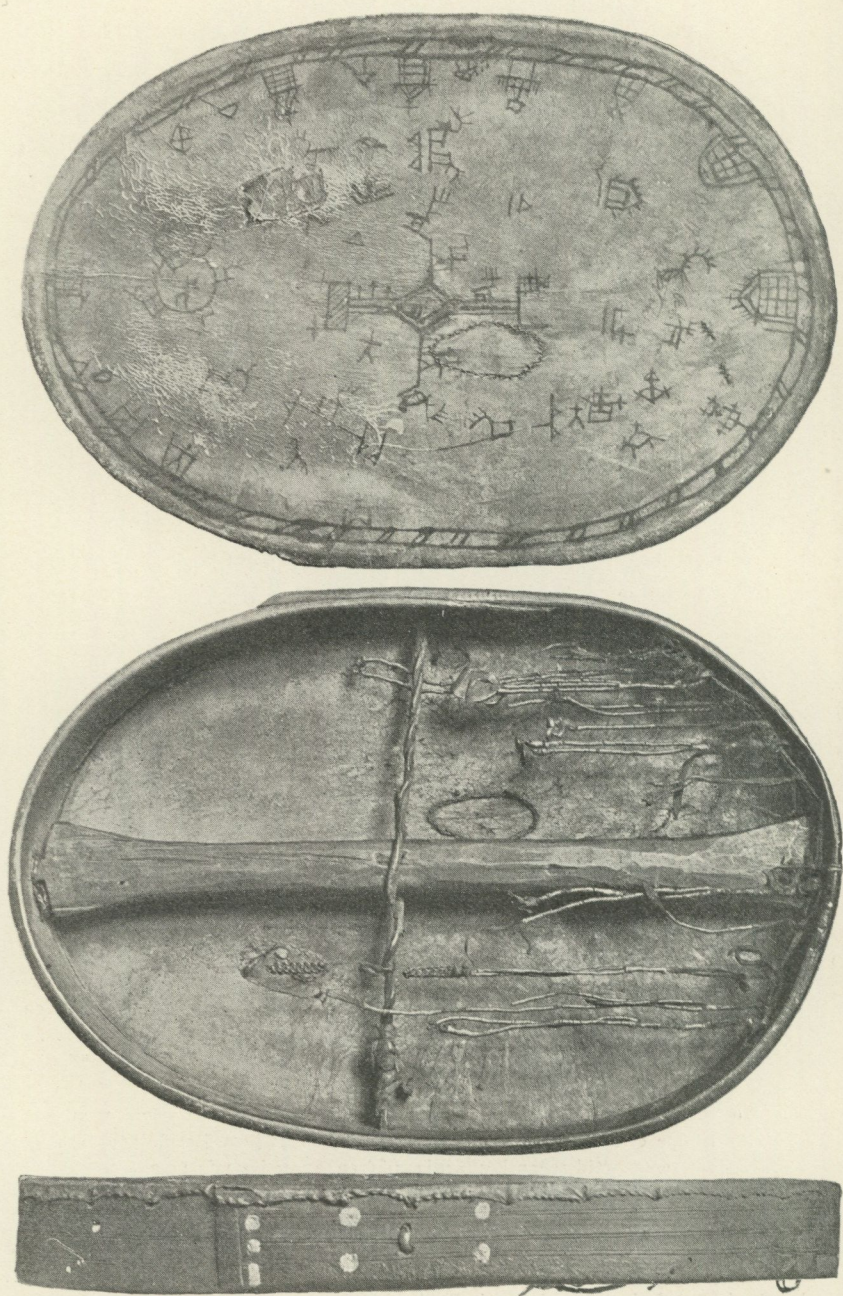
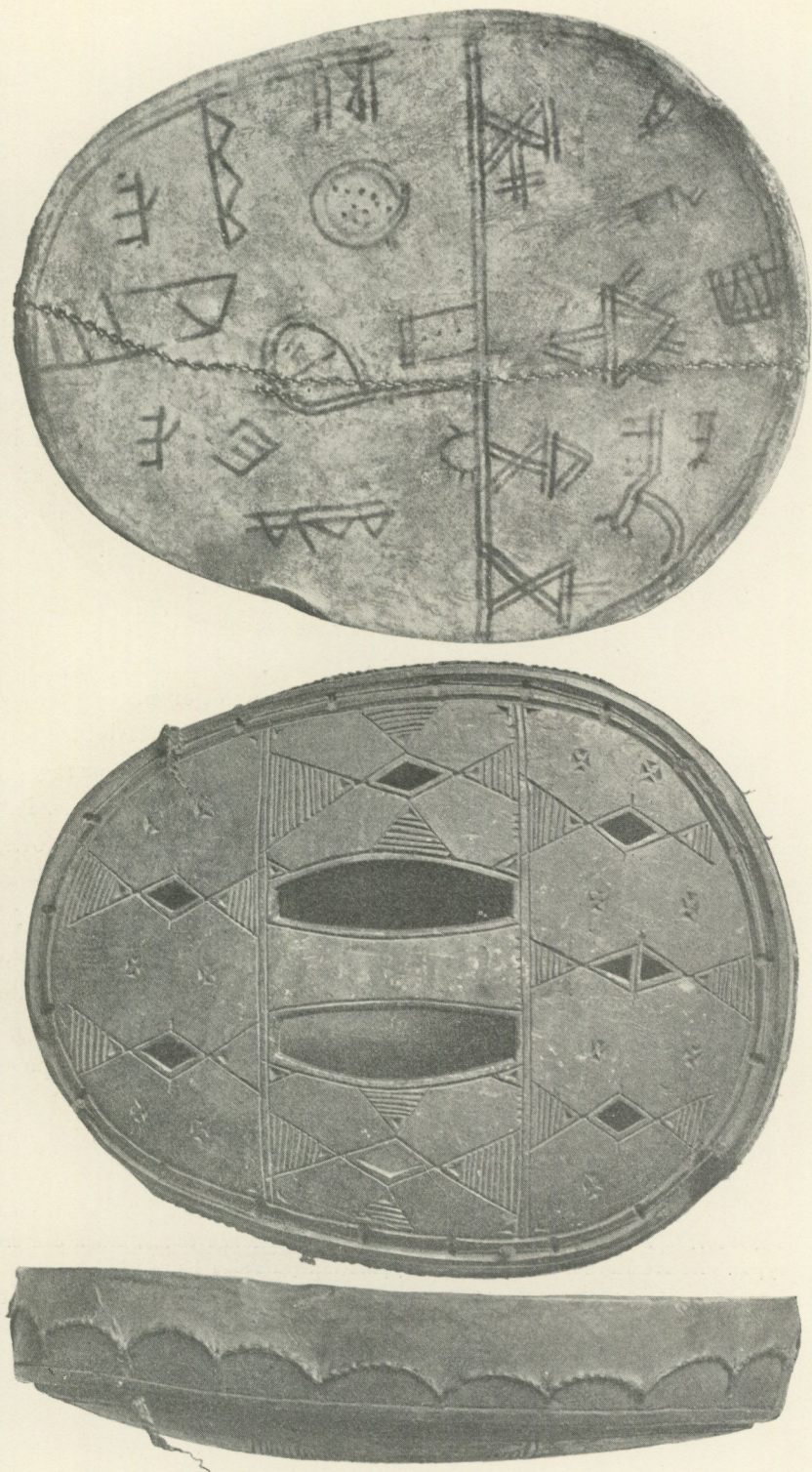

Fig. 2. Trumma, deponerad i Etnografiska Museet, Stockholm.

Att två hufvudtyper af lapptrumman finnas, framgår vid första blick på materialet, ehuru detta egendomligt nog tycks ha undgått en del författare.¹

Af dessa två typer närmar sig den ena, fig. 1, till den typ af trummor vi känna från norra Ryssland och Asien. Stommen är en handsbred, så vidt möjligt är kvistfri, tunn bräda, som böjts ihop och förenats i ändarna medelst tenn- eller kopparnitar, vidjor eller rottågor. Att observera är en bestämd tradition i den södra lappmarken, att denna stomme skall vara »helbadd» d. v. s. i ett stycke utan skarf. Jfr min citerade uppsats samt nedan. Formen blir oftast oval, mera sällan bredare i ena ändan. Handtag bildas af ett smalt trästycke, som går längs öfver trummans baksida och insättes i ringens yttre kant. Jag kallar denna typ *sålltypen*. Se fig. 1. Intressanta variationer finnas, hvarom mera sedan.

Den andra typen — jfr fig. 2 — skiljer sig skarpt från föregående, likaväl som från trummor å andra trakter. Den består af en i ett stycke gjord, kupig träskål med mer eller mindre genombruten botten. Två långa urtag² finnas alltid för att bilda handtaget, men i de flesta fall finnas äfven smärre hål, ursprungligen kanske afsedda för ljudets förstärkande, men alltid indragna i det ornamentala. Bottnen är nämligen rikt utskuren. Formen är oftast äggformigt oval och platt. Jag kallar denna typ *skåltypen*.

Detta är de båda hufvudtyperna, hvad stommen beträffar. Öfver den fria öppningen på skålen, samt öfver ena kanten af den tvärställda, ovalt hopböjda brädan (»sargen» som en svensk term lyder) är ett renskinn spändt, ej sämskadt, men med håren afskafda. På skinnet äro figurer af skilda slag målade med en dekokt på al-

¹ Så t. ex. J. A. Friis. I Lappisk Mythologi, 1871, sid. 19 ff. tycks han endast känna den nedan s. k. skåltypen. Af den andra typen nämner han i förbigående endast ett exemplar, som finnes i Bergens Museum, en trumma som emellertid är ett tydligt falsarium. Ett motsatt förhållande äger rum hos Leem, Beskrivelse over Finnmarkens lapper, 1767, sid. 464—467. På ett undantag när känner han endast den nedan s. k. sålltypen. Af svenska författare är dock typindelningen sedan länge känd.

² Düben, Lappland, 1873 sid. 266, talar äfven om endast »ett handsbrett hål». En sådan trumma känner jag dock icke.

bark.¹ Utan att här ingå på något försök till förklaring af dessa, vill jag blott nämna, att det är dessa figurer och deras betydelse, hvilka framför allt skilja den lappska trolltrumman från på öfriga trakter kända. Somliga af dessa sakna nämligen alldeles målningar, t. ex. de flesta samojediska och ostjakiska trummor; andra kunna visserligen hafva sina skinn målade med figurer, men då af symbolisk eller kanske rent tillfällig art. Dessa trummor äro rena *trolltrummor*, endast och allenast brukade såsom medel till framkallande af ekstatiskt tillstånd hos den »tjänsteförrättande» schamanen samt att medelst kraften af de på dem målade symbolerna hjälpa honom i hans andes företag. Äfven naturligtvis för att hos åskådare och åhörare höja den mystiska effekten. Den lappska trumman blir där-
emot genom sina traditionella figurer en *spåtrumma*, ett orakel, hvilket är något nytt. Redan från det tidigaste omtalande af lapptrumman i litteraturen (Chron. Norvegicum) är denna användning skönjbar.² Jag utgår då ifrån, att de figurer, hvarmed där beskrifna trumma varit prydd (*occupatum*), varit målade på skinnet och ej utgjort hängprydnader. J. Fritzner³ utgår ifrån detsamma, men tror på grund af figurernas art (jfr not 2 nedan), att de ej varit orakel-
figurer. Han anser, att hela beskrifningen utgör ett bevis för en ren schamanistisk användning af den dåtida trumman. Helt säkert har han så till vida rätt, att schamanistiska traditioner då ännu — af beskrifningen att döma — fortlefde. Till detta fogar han för öfrigt flera och långt senare reminiscenser. Han anser, att lapptrummans användning som *spåtrumma* uppstod i vår medeltids början under inflytelse från söder.

¹ Somliga författare uppge, att de målats med blod, men säkerligen är detta en slutledning baserad allenast på figurernas rödbruna färg. Angående figurernas betydelse hänvisar jag till anförda arbeten af Friis och Düben, hvilka ha rikliga litteraturhänvisningar och sammanställningar.

² Den intressanta beskrifningen i Chron. Norvegicum är af vikt ur mer än en synpunkt. Om man får sätta tilltro till uppgiften om de figurer, som prydde trollkarlens trumma, »hvalfisker, rensdyr, skier, skibe» (Norges Historie I, sid. 144, 1910), så bör trumman ha tillhört en *sjöläpp* och ger kanske en antydning om att då funnos bofasta lappar på Norges västra kust.

³ »Lappernes Hedenskab og Trolddomskunst» i Norsk Historisk tidskrift, bd 4, sid. 192.

De två typer af lapptrumman, som nyss beskrefvos, skilja sig äfven strängt i fråga om ett par andra detaljer. Först och främst just angående målningen. Sälltypens målning, jfr fig. 1, bildar ett enda fält, ej deladt i afdelningar. Rundt kanten löper en målad list, hvarpå en mängd figurer stå resta in mot midten, där solbilden alltid är tecknad. Emellan kantens figurer och soltecknet finnas talrika figurer, utan ordning som det först kan tyckas, men i verkligheten i traditionellt gifna grupper. Solbilden å dessa trummor är af den karaktäristiska romboidformen med sina 4 »strålar», fig. 1, endast sällan af rund form, jfr t. ex. trumman från Dorotea, fig. 1 å sid. 25 i föregående häfte af Fataburen. Sistnämnda trummas solbild saknar dessutom »strålar» af föregående slag. På några af trummorna på Etnografiska Museet i Stockholm är det ofta svårt att afgöra, om den »strålförsedda solbilden är rund eller romboidisk. Möjligen har en sammanblandning af de två tecknen skett, eller en utveckling af den ena från den andra.

Den skålformiga trummans målning är alltid afdelad i fält, två eller flera, medelst tvärgående raka streck, se fig. 2. På de raka strecken stå alltid en del figurer uppställda, mera sällan »hänga» de inunder. Genom fältindelningen har solbilden förlorat sin centrala plats, det är tydligen en annan princip som ligger till grund för figurernas uppställning. En sträfvan till bibehållande af den centrala platsen ser man dock å några trummor af denna typ, och då är solbilden äfven »strålförsedd». ¹ Men på de flesta trummor af skåltypen är solbilden rund, utan detta slags strålar, och intar en mer obemärkt plats. Denna form för solbilden finnes mig veterligen endast på en trumma af sälltypen, Doroteatrumman. ²

Dessa markerade, för hvar och en af de två typerna karaktäristiska målningssätt sakna icke blandformer. Såsom Reuterskiöld påpekat, äro sålunda trummor af skåltyp, hvilka hafva en romboidisk, strålförsedd solbild, en blandform. ³

¹ Jfr fig. 2 i Reuterskiölds ofvan anförda uppsats.

² Fig. 1 i min anförda uppsats.

³ Hans påstående, att Linnés trumma är den enda kända, där gudafigurerna äro tecknade på det schematiskt rätlinjiga sättet, håller dock ej alldeles streck. Jfr t. ex. fig. 2 här ofvan. — Linnés trumma har så godt som hela målningen lika sälltypens.

Jag har i denna uppsats icke anledning att ingå på en detaljerad framställning af trummornas figurer.¹ Jag vill blott åter fästa uppmärksamheten på de sibiriska trummorna, hvilka oftast hafva sina målningar i ett enda fält, omgifvet af en kantlist, men äfven (mera sällan) medelst tvärstreck i två fält. I Petersburg på Vetenskapsakademiens Etnografiska Museum har jag dessutom sett några trummor afdelade medelst en korsformig figur i fyra fält. På samma sätt är äfven den där befintliga falska lapptrumman målad. Den har kanske haft till förebild en af sina sibiriska kusiner. Man kan tänka, att det hela, korsfiguren plus kantlisten, bildar en solfigur, analog med det från vår forntid allbekanta fyrekriga hjulet. Då skulle den å de lappska trummorna förekommande centrala solbilden med sina fyra — alltid fyra — vinkelrätt utgående strålar kunna vara en rest af korset och en reminiscens af ett eventuellt urgammalt målningssätt med endast en väldig solbild målad på trumman. Jag känner för närvarande endast en lapptrumma, där solbildens »strålar» nå fram till kantlisten. Det är den som afbildas af Francesco Negri.² Två af »strålarna» förgrena sig gaffelformigt liksom på några sibiriska trummor. Jfr fig. 6 nedan och framställningen där.

Innan jag lämnar det sibiriska jämförelsematerialet, vill jag sammanställa därmed den lapptrumma, som jag har afbildad efter Hogguér i fig. 6 sid. 38 i föregående häfte af denna tidskrift. Den ställer sig obetingadt under sälltypen, men skiljer sig dock i åtskilligt afgjort från denna typ. I en del afseenden är den nämligen helt enkelt att sammanföra med vissa trummor af sibirisk typ, så den cirkelrunda formen, hängprydnadernas anbringande, de omkring den centrala solbilden målade figurernas utseende och tillfälliga gruppering. I detta sammanhang vill jag påpeka, att af de lapp-

¹ Fr. Weinitz har i en nyligen publicerad uppsats i Zeitschrift für Ethnologie 1910 behandlat den intressanta trumma som finnes i Meiningen. Med hjälp af författaren W. Lindholm i Sverige försöker han här förklara trummans figurer efter trummans förebild, hvilken skall vara kätan! Den mest ansedda platsen är då längst upp, bakom elden (solen), liksom i kätan. Tyvärr är det dock så, att kätans »längliche» form går på andra leden och att alltså den förnämsta platsen på trumman borde sitta på ena långsidan.

² Viaggio Settentrionale, Padova 1700, vid sid. 43.

ska trummorna förete de i typindelningen motsträfviga, alltså »undantagen», just i sina afvikande och egenartade detaljer stor släktskap med de sibiriska trummorna.¹

De två lappska trumtyperna skilja sig äfven ifråga om storleken. Då någon trumma höjer sig öfver den allmänna nivån, hvad beträffar storleken, är den alltid af sälltyp.² Detta är också fullt förklarligt. Skåltypens trummor gjordes nämligen af rotnölar eller »vrilar» och kunna alltså aldrig blifva synnerligen stora. Den största jag för tillfället känner är 47,5 cm lång (Nordiska Museet nr 6,462). Af sälltypen öferskrides detta mått ej sällan, och ibland förekomma af denna typ trummor af en aktningssjudande storlek. Den hos Leem³ beskrifna trumman från »Merager-Fieldet» tycks vara mer än meterlång. På Etnografiska Museet i Stockholm förvaras en af ungefär samma storlek; afbildad af Düben pl. 7. De sibiriska trummorna, som ju stå närmast denna typ, äro ofta mycket stora. Skillnaden mellan de två typerna i detta afseende är således icke, att sälltypen alltid är större — tvärtom finnas äfven mycket små trummor af denna typ — utan att skåltypens trummor af naturliga skäl ej kunna nå upp till någon nämnvärd storlek.

En annan skiljaktighet typerna emellan äro hängprydnaderna. Sälltypens trummor visa sig äfven i detta afseende stå nära de sibiriska trummorna. De äro behängda med en mängd skinnremmar, omlindade med tenntråd,⁴ och med däri fästade prydnader af olika slag. Remmarna äro, liksom å de sibiriska trummorna, fästade på »sargens» insida *upptill* samt på en tvärsöfver trumman därunder spänd rem eller insatt käpp. Hängprydnaderna äro mångahanda; den vanligaste typen är en i all hast tillklippt trekantig eller mångkantig plåtbit af (hålst) koppar. Just i dessa hängprydnader äga vi ett ytterst värdefullt material till bestämmande af lapparnas tidigare kulturförbindelser. Många af prydna-

¹ Jfr t. ex. den hos Düben i pl. 7 afbildade samt den hos Scheffer s. 137.

² Genom förbiseende är ej denna skillnad i storlek markerad i figurerna 1 och 2, utan har fig. 2 blifvit proportionsvis större än hvad den skulle vara.

³ Tab. XC och XCI.

⁴ Någon gång kedjor af messing i stället för remmar.

derna visa nämligen former, som återfinnas i slutet af vikingatiden och början af medeltiden i Finland, Östersjöprovinserna och Nord-Ryssland. Vi känna dem numera äfven från Sverige och Finnmarken. De två stora lappska offerplatserna vid Gråträsk i Pite socken och Rautasjaurie i Jukkasjärvi socken ha lämnat massor af dylika smycken¹, äfven af de nyss nämnda allra råaste, hvilka ej äro vanliga i våra östra grannlands fynd. En trumma med ovanligt många och välbevarade hängprydnader och dessa af synnerligen gamla former är den som förvaras i Meiningen².

Det är endast trummor af sälltypen, som ha hängprydnader af detta slag. Trummor af skåltypen äga däremot andra. Sålunda beskriver Leem sid. 467 först trummorna af sälltyp med sina karaktäristiska nyss beskrifna hängprydnader samt sedan en trumma af skåltyp, den enda han känner till, »ved begge Ender behengt med et Ræve-Øre, en Ræve-Snude, samt en Kloe». Sporrings³ har i sin beskrifning på trumman, hvaraf han endast känner denna typ, nästan detsamma: »to Ræve øren, et Ræve tryne og en Ræve kloe, som skulde være dends zirats».

Äfven sälltypen kunde emellertid ha uteslutande (?) liknande hängprydnader. I tingsprotokoll från 1627 i Alten beskriver en lapp trummor af detta slag. »En Kloe af alle de Slags Dyr, her ere i Landet at bekomme, hænge omkring paa samme Bomme»⁴. På den trumma Niurenus⁵ talar om sid. 21, och som äfven otvifvelaktigt är af sälltyp, »hänga med senor fastknutna klor ock ben af allehanda djur, som de fångat». Några andra hängprydnader ha ej funnits på denna trumma, att döma af hvad beskrifningen sedan säger. Till dessa prydnader böra äfven räknas de ossa penis af räf och björn

¹ Jag hänvisar till en kommande uppsats i Fornvännen.

² Fr. Weinitz, Die lappische Zaubertrommel in Meiningen.

³ Sporrings Relation angaaende Findmarcken. Topographisk Journal for Norge, 6 hefte, 1793, s. 98.

⁴ Tryckt hos B. M. Keilhau, Reise i Öst- og Vest-Finmarken, Kristiania 1831, sid. 218. Leem har sid. 474 öst ur samma källa (påvisadt af Qvigstad, »Kildeskrifter», s. 82).

⁵ O. P. Niurenus, Lappland, öfversatt och tryckt af K. B. Wiklund i Svenska Landsmålen 1905.

som hänga på Doroteatrumman¹ (sälltyp) samt de ossa penis af björn som Düben² omtalar bland prydnaderna på trumman.

Vi se sålunda, hvad beträffar hängprydnader på trummorna, att sälltypen kan ha dylika af alla slag. Många af de till våra dagar bevarade sälltypstrummorna ha rikligt med dylika, om också alla af den första gruppen: metallprydnader på remmar eller kedjor. Doroteatrumman är den enda som därjämte har ett par hängen af den andra gruppen: ben, klor och dylikt efter djur. Skåltypens trummor *kunna* ha hängprydnader af den andra gruppen, men aldrig af den första. Det vanligaste är dock, att trummorna af denna typ alldeles sakna dessa prydnader. Så är förhållandet med alla till vår tid bevarade trummor af detta slag. I stället äro de alltid smyckade med utskärningar å trummans undersida, se fig. 2, något som sälltypens trummor af lätt begripliga skäl ej kunna. Endast de två nämnda undantagen — jfr sid. 88 not 1 — hafva de breda handtagen, den ena också korsarmen, utskurna.

Till alla olikheter typerna emellan synes man äfven kunna hänföra olika lappska namn. Detta är dock ej något som gäller utan undantag. Det sydlappska ordet för trolltrumma är »geure», och detta ord följer sälltypen inom dennas *södra* område. Så fort vi komma in på skåltypens område (söderifrån), är det lappska ordet därför: »kåbda», »kåbdes»³ (Lex. Lapponicum), som går ända upp i ryska Lappland. Längst i norr träffa vi ordet »gisa» (jfr »Traditioner» nr 36), alltså ett nytt namn. Här träffa vi båda typerna, se nedan.

Sammanfattningen af ofvanstående bidrag till typindelning blir alltså två, ej blott till sin stomme utan äfven till sina väsentligaste detaljer skiljaktiga typer:⁴

Sälltypen med sitt centrala, strålförsedda, oftast romboidformiga soltecken och de i ett fält stående figurerna, en trumtyp som kan

¹ Min anförda uppsats sid. 26 och noten samt fig. 2 därstädes.

² Düben, Lappland sid. 267.

³ Ett mellanområde finnes, i det att denna senare benämning går ända ned till och med Ume lappmark, alltså sälltypens område. I Tärna socken har jag dock upptecknat endast det första namnet.

⁴ Jag medtager nu ej de få, i vissa smådetaljer afvikande exemplaren inom hvarje typ.

nå ansenlig storlek och är försedd med prydnader af metall, hängande i remmar.

Skältypen, med soltecknet på en mer undanskymd plats samt figurerna i två eller flera fält. Denna typ blir aldrig stor samt saknar hängprydnader af ofvannämnda slag, kan dock stundom vara behängd med ben, klor och dylikt. Har däremot sin undersida alltid prydd med utskärningar.

Mellanformer (öfvergångsformer?) finnas, hvarom mer längre fram.

Dessa två typer har professor Hj. Stolpe sökt göra äfven geografiskt skiljda. Förmodligen har han därvid hufvudsakligen stött sig på ett uttalande af Anonymus hos Ol. Graan:¹ »Största deelen af Lapparne bruka Trumborne uthaf een stoor knyl eller wäxt uthskurne uthi Skapnadh som een afflång Skåhl men Åhsele Lapparne bruka dem af biörck² i hopa wekne såssom ett ask läck dett de sedan på een sijda medh Skin öfverdraga». Emellertid förekommer icke på något som hälst sätt något förtydligande af den typindelning, som man att döma af uttrycken »nordisk typ», »liten nordisk typ», »sydlig typ» ser att Stolpe gjort, i anteckningarna. Naturligtvis har han dock haft de belysande fakta klara för sig, om de också ej finnas nedskrifna.³

Med citatet ur Graan's Relation som utgångspunkt vill jag nu betrakta materialet i och för en geografisk fördelning af typerna.

Sålltypen har enligt mina traditioner 5, 12—14, 16, 18, 19, 23 funnits i Frostviken, Vilhelmina och Tärna socknar. Bevarade trum-

¹ Relation Eller En Fullkomblig Beskrifning om Lapparnas Ursprung etc. 1672; tryckt af K. B. Wiklund i Sv. Landsmålen 1899, sid. 58 not 3. Äfven citerad af Reuterskiöld.

² Måste vara ett misstag. Ingen trumma af denna typ är af björk.

³ Till undvikande af missförstånd vill jag emellertid ha betonat, att de ofvan citerade uttrycken utgöra den enda sammanställande observation af materialet, som finnes i Stolpes anteckningar. Han påbörjade under de senare åren af sin lefnad ett större arbete öfver lapptrumorna, hvilket äfven skulle omfatta ett planschverk öfver de kända exemplaren. Tyvärr hann han icke längre än ett stycke in på materialsamlansdets väg. Detta framgår äfven af det föredrag han och professor Wiklund 1901 höllo i Antropologiska Sällskapet om trummorna, i hvilket föredrag intet nytt synes ha framförts. Jag har dock haft endast tidningsreferat att följa, det för Ymer utlofvade referatet af Stolpe själf uteblef. Hans anteckningar äro uteslutande litteraturhänvisningar och -utdrag samt förteckning på af honom känt material.

mor af denna typ ha vi ifrån Dorotea, fig. 1 och 2 i min föregående uppsats, samt från Lycksele, fig. 3 nedan.¹

Intill 1901 förvarades en kollektion på 29 trummor å Statens Historiska Museum; den deponerades nämnda år på Etnografiska Museet. Hufvudparten i denna kollektion var inlämnad år 1726 (1725?) af superintendenten öfver Hernösands stift Petrus Asp. I inventariet för 1726 står: »25 Lapptrummor tagna i Åsilla (Åsele)

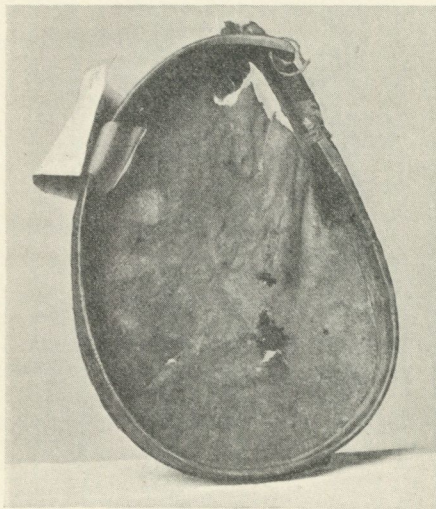

Fig. 3. Trumma från Lycksele. Nordiska Museet.

Lappmark. Dessa hade vid Superintendentens visitation i jan. 1725 blifvit frantagna Lapparna och inlemnade på Kongl. Maj:ts befallning.» Det var förmodligen två af dessa som blefvo bortskänkta, den ena 1729 till »en Professor i Tyskland som samlade många rara saker» (den lär ha kommit till Konstkammaren i Gotha), den andra 1758 till »Marquis Ximenes, som kommit till staden».² Af de på

¹ Jfr sid. 45 i »Traditioner om lapptrumman». Den finnes nu i Nordiska Museet, nr 4787.

² Bortbytandet af lappska trummor tycks tydligen ha gamla anor vid statens samlingar. Jfr Reuterskiölds anförda uppsats om Linnés trumma. Ofvanstående är hämtadt ur Stolpes utdrag ur de äldre inventarierna på Statens Historiska Museum. Stolpe har skriftligen hört sig för i Gotha, men där hade man sig icke bekant någon lapptrumma.

Etnografiska Museet förvarade trummorna¹ finnas nu 25 trummor af sälltyp, af dessa *kunna* alltså 23 vara de återstående från »Åsilla lappmark».

Åtminstone en af samma typ på detta museum torde härröra från annat håll; den afbildas af Düben pl. 8 fig. 19—20. På insidan af ringstommen står skrifvet med bläck: »1688 den 1 Decemb. föräbrat af F (J?) Chr. Gr.» Handstilen är Hadorphs.²

Ol. Petri Niurenus, som var kyrkoherde i Ume, skrifver i sitt arbete »Lappland»³ (förra hälften af 1600-talet) om lapptrumman, att den är »gjord av en stor, urhålkad trästock ock lik dem, som begagnas vid krigshären. De [lapparna] överdraga endast den ena, övre ändan av den med ett skinn». Sid. 21 beskriver han en annan trumma, »som är gjord på ovan omtalade sätt, men nedre delen av densamma, vilken trollkarlen tager i ena handen, delas i fyra delar av ett kors».⁴ Att Niurenus afser trummor af sälltypen är otvifvelaktigt, om också i senare fallet en af mer sällsynt slag, af hvilket vi förr endast känna två⁵. Troligen var den trumtyp, Niurenus beskriver, hemma i Ume lappmark.

Hogguér⁶ såg på sin resa en lapptrumma och tog »en naturtrogen teckning däraf»⁷, »den har formen af ett säll». Teckningen visar en trumma af utpräglad sälltyp, om också enastående i sitt slag. Jämför därom ofvan sid. 87. Hogguérs resa gick öfver Lycksele, Malå, Arvidsjaur, Arjeploug upp till Nasafjäll samt tillbaka öfver Arvidsjaur, Lappträsk, Skellefte. Beskrifningen på trumman är inskjuten midt i skildringen af uppehållet i Arjeploug hos pastor Fjällström, och med anledning däraf satte jag trumman i mina »Tra-

¹ De äro nu 30 stycken, 29 äro från Historiska Museet, den trettonde synes egentligen tillhöra Lunds Museum, men upplånades af Stolpe. Den är af skåltyp och behandlas af Sjöborg i en akademisk afhandling »Tympanum Schamanico-lapponicum», Lund 1808.

² Enligt Stolpe. I hans anteckningar finnes en förmodan, att »Gr.» skulle vara en Graan. Någon Graan med dessa initialer var dock ej känd.

³ Anförda arbete sid. 20.

⁴ Samma trumma var behängd med »klor och ben av allehanda djur», jfr ofvan sid. 89.

⁵ Jfr ofvan sid. 88 not 1.

⁶ Reise nach Lappland, Berlin 1841, sid. 96, jfr äfven Atlas, Taf. 6.

⁷ Jfr mina »Traditioner» nr 32 samt fig. 6 därstädes.

ditioner» under rubriken »Arjeploug(?)». Någon säkerhet för denna bestämning finnes dock icke.

Leem¹ beskriver och afbildar en mycket stor trumma af sälltypen från »Merager-Fieldet i Størdalens Præstegield».

I »Underrettning om Rune-Bommens rette Brug»² beskrifves och afbildas en trumma, som är af sälltyp, af målning och hängprydnader att döma. Förklaringarna »over Rune-Bommens Characterer med meere ere givne af 2de gamle Finner Bendix Andersen Frennings-Field og Jon Torchelsen Fiplings-Skov, hvilke Fielde henhører til Brøndøe Præstegield». Den förra hörde hemma i Grong, den andra i Vefsen, alltså ifrån gränstrakten mellan nuvarande N. Trondhjems och Nordlands amter, från hvilken trakt man får antaga att trumman härstammade.

Jessen³ afbildar en trumma, hvars målning har samma karaktär som nyss nämnda, alltså en trumma af sälltyp. Den anses af Qvigstad⁴ på språkliga grunder vara från Trondhjems stift.

Nästa trumma af denna typ finna vi ej förrän i Finmarken. Först vill jag emellertid anföra hvad Leem, som åren 1725—1734 hade vistats i Finmarken, först som missionär i Porsanger och sedan som präst i Alten-Talvik, och som talade och predikade på lappska, säger om trummornas utbredning.⁵ »I Nordlandene og Tronhiems Ampt, paa Sneasens, Overhaldens, Meragers og Tydalens Fielde samt andre Steder der i Egnen, haver man fundet en heel Hob.» (Så kommer hänvisning till trumman af sälltyp från »Merager-Fieldet», jfr ofvan.) »Men i Finmarken have Ruune-Bommer, saa vidt mig er bekiendt, ikke gemeenlig været i Brug; men i deres Sted brugtes

¹ Anförda arbete sid. 467, fr. Tab. XC, XCI. Denna trumma är nu förkommen, men dess målning lever kvar på den falska trumman i Bergens Museum. I ett bref till Stolpe från Kr. Visted meddelar denne en anteckning om hur »Musæet ladet nye Figurer tegne» på trumman, då de gamle »vare aldeles utslettede».

² Utgifven af Qvigstad, »Kildeskrifter til den lappiske Mythologi» i det K. Norske Vidensk. Selsk. Skrifter 1903 N:o 1 sid. 65. En af denna trummas figurer, nr 7, föreföreställer »Rune-Bommen». Den är tydligen tecknad bakifrån och visar en tvärlä och hängprydnader, såsom sälltypen har.

³ Afhandling om de norske Finners og Lappers Hedenske Religion (hos Leem anf. arbete) 1767.

⁴ Kildeskrifter, sid. 88.

⁵ Anförda arbete, sid. 467.

Bøtte-Laag og malede Skaaler. Dog haver man endog der i Landet sporet dem; thi hos en Finmarkisk Lap fandtes fordum een af følgende Danlighed etc. (skåltyp, se nedan).

Af Leems framställning är det tydligt, att vi äro inne på ett område med endast svaga rester af den gamla spådomskonsten. Redan i Tysfjorden, Nordlands amt, möta vi alltså i början af 1800-talet ett surrogat för trumman, »ett elliptiskt bräde utan skinn eller figurer»¹. Af mina »Traditioner» se vi också, hur sägnerna om trumman ta de mest befängda former uppe i de nordligaste trakterna af Skandinavien. Några verkliga trummor finna vi emellertid beskrifna. En af dem är af sålltyp.

Qvigstad meddelar i sina »Lappische Sprachproben»² ett utdrag ur ett tingsprotokoll i Vardöhus' amt. Inför den på gården Garsnes (?Kornes i Altenfjord) den 27 april 1627 sittande rätten, beskrifver lappen Quive Baardsen, hur man trummar och hur trumman ser ut. »Då lapparna vilja trolla hafva de en trolltrumma som är gjord af furubräder (var. fururötter) och öfverdragen med starkt renoxskinn eller [ren-]kalvskinn (var. bockskinn). Under hafva de ett stycke björk som handtag³ och en klo af alla djur, som finnas här i landet, hänga rundt om trumman». På trumman voro målade (nio) streck, som hvart hade sin betydelse. Dessutom målades därpå vid vissa tillfällen vissa figurer. Af den beskrifna formen att döma måste denna trumma vara af sålltyp.

Scheffer afbildar i franska upplagan af sin beskrifning om Lappland⁴ en mycket stor trumma, mer än 3,5 lång (»pied Romain de Poeti») och mer än 2,5 fot bred. Af förklaringen på dess figurer (sid. 373) kan man hänföra den till Torne eller Kemi lappmark. Dock förekommer äfven som nr 123 »Trondhjems amt» (le canton

¹ Efter Qvigstad, Einige Bemerkungen von der Zaubertrommel, Journal de la Société finno-ougrienne III 1888. Jfr »Traditioner» nr 33.

² Journal de la Société finno-ougrienne III sid. 100. Han meddelar där äfven öfriga (varierande) citat på samma händelse, bland andra Leem.

³ Af de på Etnografiska Museet deponerade trummorna har den största (Düben pl. 7) ringstommen af gran och handtaget af björk.

⁴ Histoire de la Laponie, Additions, fig. 3.

de Tronthem)¹. Emellertid säger Scheffer uttryckligen, att förklaringarna getts af lapparna själfva i Torne 1673.² Trummans storlek medgaf utrymme för ett stort antal figurer; förklaringarna uppta ej mindre än 150 stycken. Om ej de kraftiga dimensionerna vore, skulle jag dock vara frestad att hänföra denna trumma till skåltypen, emedan formen och i viss mån äfven målningen, afdelad i fält och med soltecknet i skymundan, öfverensstämma med denna typ. Emellertid känna vi minst tre trummor af sälltyp med för typen irreguliär målning, och då dessutom storleken af denna trumma talar emot, att den varit gjord i skålform af en enda vril, kan jag ej annat göra än hänföra den till sälltypen. Hvad beträffar den motsägende målningen är den ej heller lik skåltypen.

Till sälltypen kanske då också böra räknas de af Tornæus³ omtalade: »Åhr 1671, blefwe uti Kemi Mark många Trullkarlar yppade. Desse gåfwo ifrån sig sina trummor, så stoor och wijda, at dhe där ifrån inte föras kunde, utan måste där opbrännas.»

Å Etnografiska Museet i Petersburg förvaras en falsk trumma från ryska Lappland (inv. 343—92). Dess form är af sälltyp, likaså målningen. Jfr fig. 5 c.

Skåltypens område finna vi mera begränsadt.

I nr 17 (Åsele) af »Traditioner» afsåg berättaren helt säkert en trumma i form af en skål, dock vågar jag ej lita alltför mycket på ett barndomsminne hos en 40-års människa.

I Arvidsjaur träffade jag 1909 ingen tradition om lapptrumman, endast namnet: »gåbda».⁴ Det är möjligt, att vi här haft skåltypen, jfr hvad ofvan sagts om de lappska benämningarna på trumman.

Den sydligaste trumma af skåltyp i Norge anträffades af von Westen år 1722 i Rødø prästegjeld i Nordre Helgeland.⁵ Hans teck-

¹ Vidare: la Suede, la Russie, la Hollande, l'Angleterre, l'Espagne, la France, Cologne, la Turquie, les villes d'Allemagne. Tydligen har det varit en kosmopolitiskt anlagd spåman, kanske en som själf sett sig om ute i världen. Vi ha från 1700-talets början ett par exempel på lappar som besökte kontinenten.

² »Sur le rapport des Lapons mêmes à Torna».

³ Berättelse om Lapmarkerna, utg. af Wiklund i Sv. Landsmålen 1900, s. 32.

⁴ Traditioner nr 31.

⁵ Qvigstad, Kildeskrifter, sid. 5, afbildad sid. 63 samt sid. 64 (efter annan afteckning, samma figur äfven i Friis' Mythologi fig. 1). Det är denna trumma, hvars målning beskrifves i Nærømanuskriptet (»Kildeskrifter»).

ning af denna trummas målning visar tydligt, att det är nämnda typ det är fråga om.

I Ol. Graans »Relation» finnes den ofvan sid. 91 citerade noten af obekant hand, som talar om trummor »uthaf een stoor knyl eller wäxt uthskurne uthi skapnadh som een afflångh skåhl». Graans beskrifning torde afse Pite lappmark, om han också framför allt, som Wiklund påpekat, bygger sin relation på Rheens framställning från Lule lappmark (Jokkmokk).

Reuterskiöld har i sin uppsats påvisat, att Linnés trumma (skåltyp) antagligen härstammar från Pite eller Lule lappmark.

Rheen¹ afbildar sid. 30 och 32 två trummor,² som efter deras målning måste hänföras till skåltypen.

Ifrån Kvikkjokk härrör den trumma af skåltyp som nu förvaras i Lule Museum.³ Ifrån Lule lappmark känna vi dessutom två falsifikationer.⁴ Den ena förvaras på Nordiska Museet (nr 73,190), den andra på Etnografiska Museet (nr 01.1.13)⁵. Båda visa tillbaka på ett original af skåltyp.

Ternæus skildrar förhållandena i Torne och Kemi lappmarker. Den trumma han beskriver⁶ är tydligt af skåltypen. Detsamma gäller, både hvad stomme och målning beträffar, om den trumma, som Regnard⁷ beskriver från samma lappmark. Likaså skrifer och afbildar de la Motraye⁸ skåltypen från sin resa genom Torne lappmark.

Leem känner, som ofvan nämnts, framför allt sålltypen. Han känner endast ett exemplar af skåltyp, sid. 467. »Hos en Finmarkisk Lap fandtes forðum een af følgende Danlighed: den var af

¹ »En kortt Relation om Lapparnes lefwarne», utg. af Wiklund i Sv. landsmälen 1897.

² Tyckas dock vara teckningar efter ett och samma original.

³ Jfr »Traditioner» sid. 45.

⁴ Sammastädes.

⁵ Den inköptes af professor Rosendahl 1890 från lappen Kajla i Jokkmokk. Den sades ha gått i arf i hans släkt. Den kallades »meures», jfr »Traditioner» sid. 32.

⁶ Berättelse om lappmarckerna, sid 29.

⁷ Voyage de Laponie (1681), Edition Paris 1875, sid. 81 ff.

⁸ Travels through Europe, Asia etc., London 1723, II: 314, taf. XXXVIII (den franska upplagan har ej varit mig tillgänglig).

Fyrre-Træ, som en stor Skaal, udhulet, i Bonden udskaaen med 2 aflange Hul» etc. Genom 4 streck var skinnet afdeladt i 5 »adskildte Rum». Då man går till källan för Leems uppgift, ett tingsprotokoll från Vadsö¹, finner man emellertid, att denna trumma ej är från Finnmarken. Lappen, som stod till svars för sina synder på tinget, hade nämligen lärt »sin Kunst af en Fin ved Navn Anders i Thorne Lapmark». — — — Vidare meddelade han, »at denne Runebom haver han ei selv gjort, men faaet den af Anders Pedersen i Thorne Lapmark.»

Fig. 4. Lapp, hamrande på sin trumma (Sampo?).
Teckning å Bureus karta af år 1626.

Härmed sluta de af mig för tillfället kända, helt säkert ofullständiga lokaluppgifterna med mer eller mindre bestämdt angifna typer.

Jag bör dock avsluta sammanställningen af dessa uppgifter med ett hänvisande till den figur af en lapp, hamrande på sin trumma, som Bureus återger på sin karta af 1626 (i Kungl. Biblioteket), jfr fig. 4. Teckningen är mycket tydlig, men just däraf framgår bjärt trummans oformlighet. Teckningen har mest litterärt intresse och är helt säkert gjord efter en oriktig muntlig framställ-

¹ Tryckt af Qvigstad i »Kildeskrifter» sid. 68 ff. Där meddelas äfven en teckning af trummans målning, hvilken också återges i Friis' Mythologi, fig. 5.

ning. Märkligt är att se, hur väl den stämmer öfverens, äfven i detaljer, med den långt yngre, falska trumman på Nordiska Museet. Utan vetskap om ursprunget till teckningen på kartan kan man dock icke begagna sig af denna släktskap med skåltypen.

Sammanfatta vi lokaluppgifterna, få vi en utbredning för sälltypen: Stjördalen, Frostviken, Åsele, Dorotea¹, Vilhelmina, Grong eller Vefsen, Lycksele, Ume lappmark, Hatfjeldalen, Arjeploug(?), [Torne lappmark (Scheffer), Kemi lappmark? (Tornæus)], Altenfjord, (ryska lappmarken?). För skåltypen är utbredningen: (Åsele?), Nordre Helgeland, Kvikkjokk, Jokkmokk, Torne lappmark, [Kemi lappmark? (Tornæus)].

Vi finna alltså ett tämligen inskränkt område för skåltypen, möjligen ej större än Lule och Torne lappmarker, under det att den andra trumman finnes både söder och norr därom. Det synes mig därför svårt att fastställa namn på de två typerna efter deras geografiska fördelning, allra minst namnen »nordlig» och »sydlig» (Stolpe), utan vill jag hellre fasthålla benämningarna sälltyp och skåltyp, som äro byggda på skiljaktigheterna i form.

Skåltypen är onekligen den intressantaste formen ur etnografisk synpunkt, emedan den står alldeles isolerad, som det först kan tyckas. Det är en specifikt lappska företeelse. Sälltypen hänger däremot intimt ihop med släktingar i öster. Just ur denna synpunkt hade det varit oförklarligt, om sälltypen endast varit känd i södra lappmarken, skild från dessa släktingar genom en alldeles ny typ.

Till lösningen af gåtan angående skåltypen vill jag här försöka att lämna ett bidrag. Det ges en förbindelseled mellan de två typerna, och det är trumman af sälltyp med ringen utan skarv, »helbadd». Vi känna af denna art två exemplar samt åtskilliga traditioner², alla från södra lappmarken. Den ena trumman är Doroteatrumman, den andra den från Lycksele. Den sistnämnda kan möjligen vara en självväxt ring, därför talar dess ringa storlek och dess skröplighet. Materialet har i så fall måst sökas hos ett, söderut,

¹ Hvarken Åsele-, Dorotea- eller Lycksele-trummorna behöfva naturligtvis ha sitt ursprung i dessa socknar, utan hafva det i stället i motsvarande fjällområden.

² »Traditioner» nr 5, 12, 23.

s. k. »vårdbundet» träd, där två grenar af samma stam förenat sig och växt ihop. Dylika företeelser spela ju en mycket stor roll inom folkmedicinen och icke minst den lappska. Men i vanliga fall — och som jag tror äfven hvad beträffar Doroteatrumman — har man skurit ut ringen ur en vril, alltså samma material som till skåltypens trummor.

På Kungl. Biblioteket förvaras en handskrift »Beskrifning om Lapptrumman»¹, hvilken beskrifves sålunda: »Sådan trumma hafwa de giort utaf hel Stock den de utholat och tillskurit uti aflång Form bredare åt ena än den andra ändan. Af de slag trän, som i Lappmarcken wäxa, nbl:n grahn, Tall och Björk hafwa de utan åtskillnad sådana Trummor giort, — — — de hafwa giort desse Trummor af olika storlek ifrån $\frac{1}{2}$ till 2 alnars längd och theröfwer, bredden proportionerad till oval figur. Den ena sidan af Trumman hafwa de öfwerdragit med tillberedt Reenkalfskin, och den andra antingen hel lämnat i form af en Puka eller sönderskurit och öppen giort till en tvärhands djuphet ungefär och wid bägge sätten giort särskilt handgrepa, därwid Trumman fattas och hållas kunde.»

Alltså ifrån typen med hopböjd ring, som bör vara den äldsta, komma vi medels typen med hel ring öfver till skåltypen, denna lokalt starkt begränsade form. Härmed äro dock ingalunda de många andra skarpt markerade olikheterna de två typerna emellan förklarade.

Trummornas träslag beskrifves ofta i litteraturen. Det skall vara gran, tall eller björk, säger Rheen, Graan och manuskriptet »Beskrifning om Lapptrumman». Duger endast furu, säger den finnmarkslapp, som stod för tinget i Vadsö, se ofvan, o. s. v. Fler än dessa tre slags trä har jag ej sett uppgifvet.

Af Nordiska Museets trummor äro² Lyckseletrumman, nr 6462, samt nr 4787 (båda sälltyp) af rönn, nr 23473 (sälltyp) samt 4815 (skåltyp) af björk, allt efter uppgift från museet. Af de på Etnografiska Museet befintliga trummorna² synas alla af sälltypen vara af gran och af grantjur, som är hårdare och ger bättre klang.

¹ »Lappland». Ur smärre samlingar rörande Bohuslän. — Norrland, geogr. sv.

² Några har jag ej kunnat bestämma, emedan de bortlänats från museet.

Af skåltypen var en af björk, en förmodligen gran, två förmodligen furu och en, fig. 2, möjligen af rönn (»löfträäd, liknande lönn»)¹ Meiningertrumman (sålltyp) uppges af Weinitz vara furu.

Vi ha alltså att observera ett i hufvudsak enhetligt material för sålltypens trummor, viktiga undantag äro dock de två af rönn² och en af björk. Vidare ett alldeles nytt träslag, rönn, för trummor af båda typerna. Rönnen har spelat en stor roll i lapparnas religiösa föreställningar. Så valde de ofta detta träslag att göra sina gudabilder af.

* *

En egendomlighet med skåltypens trummor är onekligen deras med omsorg utsmyckade undersida. Några få af sålltypens trummor tendera till detsamma, men dessa få exemplar stå mera som rudimentära former, besläktade med östliga typer, såsom ofvan antydts. I allmänhet har sålltypen en enkel träslå till handtag och saknar totalt utsmyckning af undersidan. De på denna sida anbragta, långt nedhängande prydnaderna äro till för pjesen i sin helhet.

Man har svårt att förklara denna egendomlighet hos skåltypen på annat sätt än att äfven baksidan var ämnad att ses. Direkta bevis härför äga vi ej, däremot några säkra antydningar. Så se vi sid. 139 hos Scheffer den bekanta figuren med den framstupa liggande lappen. Hans trumma ligger med baksidan uppåtvänd på hans rygg. »Efter trummandet faller han framstupa med sin trumma, som han så godt som lägger på sitt hufvud, såsom visas å figuren.»³ De la Motraye⁴ har en i sitt slag enastående beskrifning på lapptrummans användande i Torne lappmark. Han var själf ögonvittne. Spåmannen vände trummans målade skinn ned mot marken, stoppade in »kedjan och ringarna» (=visaren), hvilka förut hängde på utsidan, och började sedan bearbeta skinnet underifrån med sin hammare. Sedan lade han sig på rygg, placerade

¹ För dessa bestämningar har jag att tacka snickarmästare I. G. Forsman, Stockholm.

² Efter hvad jag minns, var Doroteatrumman af löfträäd, ej af björk, kanske rönn.

³ »Post pulsationem procidit cum tympano quod fere capiti imponit, tali modo», sid. 138.

⁴ Anf. arb. sid. 314. Jfr pl. XXXVIII: 9.

trumman på sin blottade mage och låg så i ett slags dvala. Efter en stund lyfte han försiktigt upp trumman och betraktade ringarna genom det målade skinnet samt utsade på grund af deras närhet till den eller den på skinnet målade figuren sin spådom.

Det är ej nödvändigt att i denna beskrifning misstro författaren (som Düben s. 271). Möjligen kan man misstänka, att lappen har drifvit en smula med sin gäst eller att han kanske ej ville visa främlingen sin konsts rätta utöfvande. Jag är emellertid böjd att antaga, att denna spåman haft sitt särskilda sätt att spå. Säkert är, att under hela proceduren det var enbart trummans undersida som var den för åskådaren synliga.

Sedda i detta sammanhang är det mindre underligt, att skåltypens trummor sakna de hängprydnader, som i massor smycka sälltypens. De skulle ju endast vara till stort besvär.

Men att äfven trummor af sälltyp kunna vara afsedda att betraktas från undersidan se vi af de konstrikt utarbetade handtagen på de sibiriska trummorna. Då dessa svängdes af och an i den schamanistiska yran, var det lika ofta framsidan som baksidan som kom till synes för åskådaren. Därför se vi också här det egenomliga, att äfven skinnets baksida är försedd med målning, ja, att denna baksida ibland är den enda af de två sidorna, som är målad. Jfr fig. 5 f.

Att baksidan alltså ej varit alldeles betydelselös, framhäfves än starkare genom ett annat förhållande. Då man betraktar de sibiriska trummorna, ser man snart, hur intimt dessa fram- och baksidors målade soltecken hänga tillsammans med formen på trummornas handtag. Så starkt synes till slut sammanhanget vara för betraktaren, att det torde vara svårt att afgöra, om den målade solbilden är en efterhärming af handtaget, alltså af en rent praktisk detalj å trollredskapet, eller om handtaget lånat form från en sedan länge känd solsymbol. Jämför sammanställningen i fig. 5 efter skisser af författaren år 1908. Troligast är, att de båda rönt inflytande från hvarandra. Sålunda torde den för ett handtag något omotiverade korsformen med sin ring i centrum uppkom-

mit genom en efterbild af solringen med »ekrarna», se fig. 5 c. Å andra sidan äro korsarmarnas besynnerliga förgreningar å de målade solbilderna, fig. 5 b och e, helt säkert att förklara ur de läderstroppar och metallmärlor, som fasthålla handtagens kors vid trä»sargen», se fig. 5 a och d.

Några kortfattade förklaringar torde tarfvas till figurerna. Fig. 5 a, c och d visa baksidor med handtag, a med ett järnkors, fästadt i kanten med läderstroppar, c så godt som helt och hållet af järn, d af flätade läderremmar, utgående från en midtring af järn och fästade i märlor. Fig. 5 b är utsidan till ett skinnfodral till trumma. Kors och andra ornament äro af påsydt rött och blått tyg. Fig. 5 e är den i brunt och gult målade framsidan till en falsk lapptrumma, ry. lappm. I de fyra fälten finnas några här ej återgifna figurer, ett par af dem målade i svart. Fig. 5 f är en rödmålad insida (utsidan ej målade) på sibirisk trumma. Äfven här finnas några figurer som ej medtagits. Denna trumma har handtaget af trä, i korsform, fastsatt i »sargen» med remmar, som utgå i armarnas längdriktning.

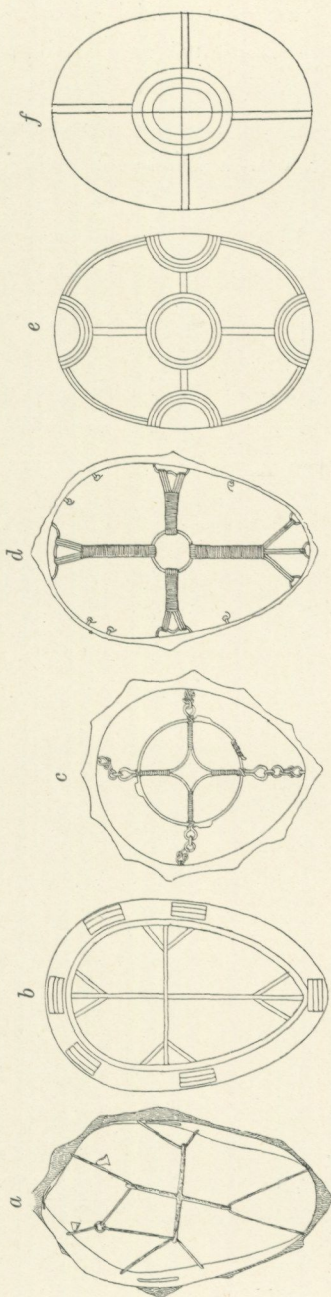

Fig. 5 a—f. Trolltrummor från Etnografiska Museet i Petersburg. Efter skisser af författaren. a. Tungustrumma; baksida med handtag. b. Fodral till tungustrumma; framsida. c. Tungustrumma; baksida med handtag. d. Tungustrumma; baksida med handtag. e. Falsk lapptrumma; målade framsida. f. Tschuktscher-trumma; målade baksida.

Utan att för tillfället gå längre in på denna fråga, vill jag här ha fastslaget ett sammanhang å sibiriska trummor mellan målade solsymboler och dylika, framställda genom formen på handtagen. Dessutom att ett sammanhang finnes mellan båda dessa kategorier och solbilderna på de lappska trummorna. Vi se i fig.

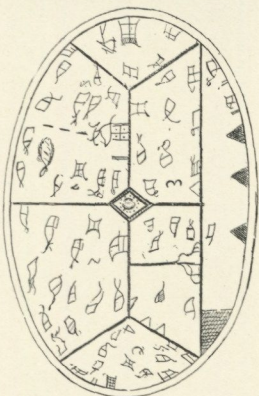

Fig. 6. Lapptrumma
ur F. Negris Viaggio.

6 den lapptrumma af sålltyp, som afbildas af Francesco Negri i hans ofvannämnda resebeskrifning. Dess solbild med sina »strålar» är slående lik fig. 5 *b*, kombinerad med *c*, *d*, *e*. Detta är den enda lapptrumma jag känner, hvars »strålar» (=solhjulets ekrar) gå ända ut till den målade kantlisten, alltså efter min åsikt den ursprungliga formen. Vi se äfven å denna trumma de egendomliga förgreningarna i ekrarnas ändar som på åtskilliga sibiriska trummor.

Hjulekrarna hafva å lapptrummmorna af en eller annan orsak krympt ihop och stå nu som ganska oförklarliga »strålar» ut ifrån den lilla solbilden i midten, jfr fig. 1. Den alltid centrala placeringen af solbilden på lapptrumman — sålltypen! — vidare de egendomliga fyra, ständigt fyra, alltid åt samma håll riktade »strålarna» torde bli svåra att förklara utan att anta ett samband med solhjulet och dess fyra ekrar å de sibiriska trummorna. Endast en detalj tycks haka, det är trummornas ovala form, men vi äga dock exempel på alldeles runda trummor både i öster och väster (Hogguérs trumma). Från början är kanske trolltrumman själf ett soltecken?

Intressant är alltså att se, hur sålltypens trummor äfven i sin målning äga ett släktdrag med de sibiriska trummorna. De undantag, som finnas, äro få. De två märkligaste nämnas ofvan sid. 88 not 1; de sakna alldeles de traditionella solbilderna. Men i stället är att märka, att just dessa båda i sina korsformiga handtag äga ett surrogat därför, analogt med hvad som finnes på sibiriska trummor.

Utrymme saknas till ett fullständigt publicerande af redan i manuskript färdigliggande anteckningar öfver spåtrumman och därmed sammanhängande frågor, och får jag alltså ännu en gång återkomma till detta ämne.

Om rokokomöbler och deras datering

af

Gustaf Upmark.

Rokokotidehvarfvet fullföljde de uppslag till kombination af de olika slagen af förvaringsmöbler, som hade framträdt redan under det närmast föregående tidehvarfvet, sen-barocken, och utbildade en serie i hvarandra öfvergående möbeltyper med skåpet och bordet som »flygelmän». *Skåpen* försågos med byråliknande underdel och stundom äfven med snedklaff med sekretärinredning. *Byråarnas* vanligaste form var med tre ungefär lika stora lådor under slät skifva, men de försågos understundom äfven med snedklaff och sekretärinredning. Den tredje hufvudtypen, *sekretären*, kunde å ena sidan närma sig byrån och vara försedd med flera lådor under klaffen, så att benen blefvo ganska korta, å andra sidan kunde den närma sig bordet och vara försedd med höga ben, urtagning i sargen och endast ett par smålådor vid sidorna. Den sista länken i denna serie bildar det plana *bordet* med mer eller mindre låg sarg med eller utan lådor.

Våra bilder visa några prof på dessa olika slag af möbler, hämtade ur Nordiska Museets samlingar och alla tillhörande den tid, 1750—1770-talet, under hvilken rokokoformerna voro de herskande på möbelkonstens och i allmänhet på konstslöjdens område.

För en exakt datering af möblerna är man icke så gynnsamt ställd som i fråga om t. ex. den inhemska keramikens eller guldsmedskonstens alster, hvilka som bekant tack vare sina utförliga signaturer, dateringar och årsbokstäfver i de allra flesta fall kunna

dateras på året. Inom snickarämbetena ställde man sig icke lika noggrannt till efterrättelse de klara och tydliga bestämmelserna i allmänna skråordningen angående skyldigheten för mästarne att förse sina tillverkningar med stämpel. Denna skyldighet, som finnes redan i den första tryckta skråordningen af år 1669 och som återupprepas i den under hela 1700-talet gällande 1720 års skråordning, innebar visserligen endast, att tillverkningarna skulle stämplas med mästarens namn eller initialer, och innehöll intet om datering, men hade alla mästare ställt sig skyldigheten till efterrättelse, skulle man ju haft goda hållpunkter för dateringen, när man känner de år, mellan hvilka mästarne voro verksamma. Så skedde emellertid icke; de osignerade möblernas antal är vida större än de signerades. Hvad Stockholm angår, där ju säkerligen landets skickligaste och mest produktive snickarmästare funnos, så har man i snickarämbetets bevarade protokoll en god ledning. En förteckning öfver mästare i Stockholms snickarämbete, 1688—1800 finnes utarbetad af dr J. Böttiger och tryckt som bilaga till hans monografi öfver den gustavianske hofsnickaren Georg Haupt.¹ Här finnes angifvet det år, då hvarje mästare vann mästerskap samt i de flesta fall också när han slutade.

Andra hållpunkter för signerade möblers datering erbjuda ett par förordningar, den ena af år 1759, den andra af år 1768. År 1759 anbefalldes Kungl. Maj:t »att handtverkarne i allmänhet måtte åläggas att hvar för sig teckna alla sina tillverkningar med egen stämpel» och att ostämplade föremål skulle konfiskeras. Man torde på grund af detta extraordinarie inskräpande af stämplingsskyldigheten hafva rätt att antaga, att denna blifvit något allmännare iakttagen under den närmast följande tiden. Det öfvervägande flertalet af i Nordiska Museet

befintliga signerade rokokomöbler härrör också från mästare, som voro verksamma under tiden efter 1759. År 1768 den 25 november påbjöds, att Stockholms snickarämbetes egen stämpel, fig. 1, skulle sättas bredvid mästarstämpeln. Möbler, som bära denna stämpel, kunna naturligen ej vara äldre än från år 1768, men å andra sidan får man icke tro,

¹ Meddelanden från Svenska Slöjdföreningen 1902, Stockholm 1901.

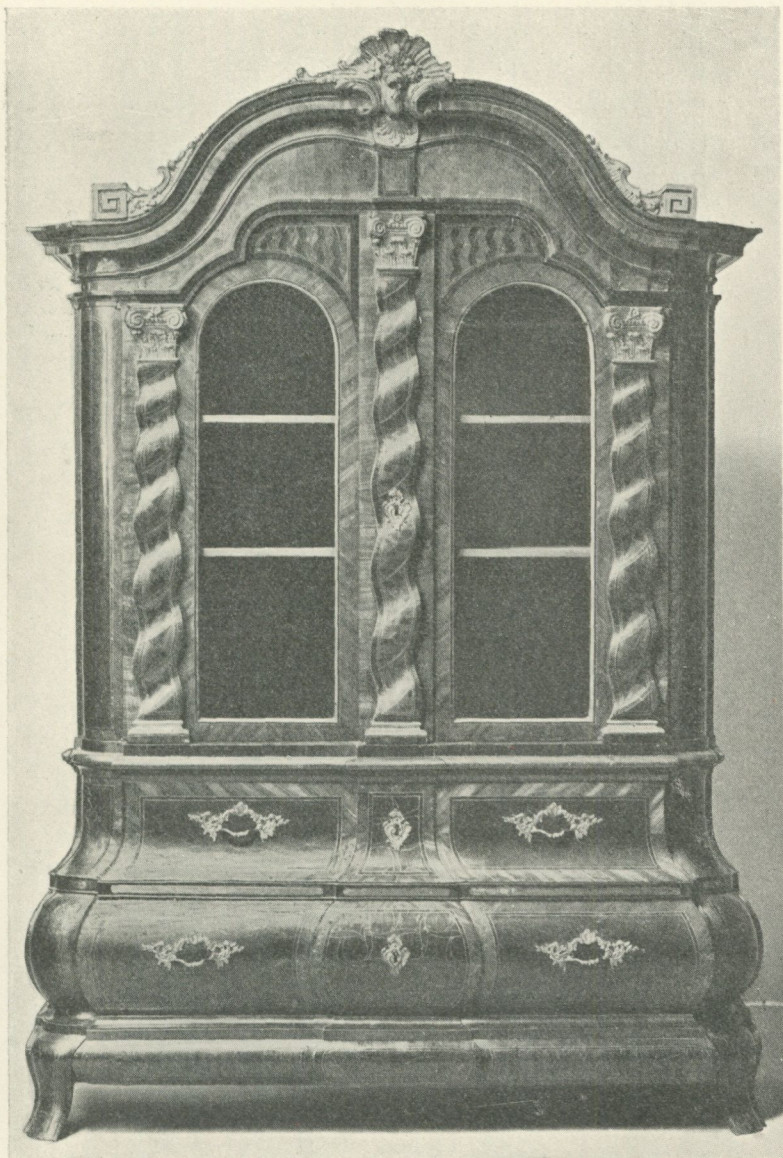

Fig. 2. Skåp. H. 2,46 m., br. 1,7 m., dj. 0,7 m. N. M. 74595.

att möbler, som sakna nämnda stämpel, med nödvändighet måste anses äldre. Icke heller åsättandet af ämbetsstämpeln iakttogs med någon större konsekvens, oaktadt mästarne ju borde hafva funnit med sin fördel förenligt att låta stämpla sina tillverkningar och därigenom skydda sig för intrång af fuskare.

Man torde komma sanningen närmast, om man antager, att användningen af ämbetsstämpeln var lifligast under årtiondet närmast efter påbudets utfärdande. Signerade rokokomöbler äro därför i allmänhet att hänföra till tiden efter 1759. Äro de försedda med ämbetsstämpel, tillhöra de tiden efter 1768. Under hela 1770-talet voro nog rokokoformerna ännu populära, men redan under detta årtionde började de efterhand att undanträngas af den gustavianska stilrikthetens mera rätliniga och smäckra former. 1770-talet utgör i detta afseende en intressant öfvergångsperiod, och den blandning af rokoko och gustavianska stilelement på samma föremål, som stundom kan iakttagas, är i och för sig datering nog.

Det här afbildade skåpet, fig. 2, det enda rokokoskåp Nordiska Museet äger, är försedt med den förutnämnda Stockholms snickar-ämbetes stämpel, se ofvan, anbragt i botten af andra lådan. Lådorna äro tre till antalet, i det att äfven den nedersta vulsten mellan de korta benen innehåller en låda, ehuru utan handtag eller nyckelskylt. Skåpet är utfördt af fur, faneradt och inlagdt med jakaranda och rosenträ; inredningen är delvis af ek. De tre pilasterkapitälerna, förgyllda liksom de skulpterade ornamenten på krönet, äro af björk. Under den tid, hvarom här är fråga, var det vanligt, att den, som ville blifva mästare i Stockholms snickar-ämbete, som mästestycke skulle utföra bland annat ett kabinettskåp »med tre columner». Nordiska Museets skåp är möjligen ett sådant. På grund af den ofvannämnda stämpelns förekomst måste skåpet dateras till tiden efter 1768.

Som prof på den vanligast förekommande byråtypen afbildas här tvenne byråar, representerande de två slag af »fasadbehandling» som förekomma. Den förra, fig 3, har framsidan tydligt indelad i tre afdelningar efter de tre lådorna, som skiljas åt genom beslagslister af förgylld brons. Hvarje låda har sedan sin nyckelskylt och

sina två handtag, hörnpartierna markeras af rika kraftiga beslag, och å möbelns »gaflar» är den del, som motsvarar den öfversta lådan, behandlad som ett öfverstycke till det stora med ett väldigt midtbeslag försedda nedre fältet, motsvarande de två nedre lådorna.

Fig. 3. Byrå. Sign. af C. L. Neijbert.
H. 0.85 m., br. 1.35 m., dj. 0.635 m. N. M. 47.799.

Skifvan är af grågrön svensk marmor och virket är fur, faneradt med jakaranda och rosenträ. Byrån är å baksidan signerad med en stämpel med bokstäfverna C L N, hvilka utvisa, att den är gjord af snickarmästaren C. L. Neijbert, som blef mästare i Stockholm 1756 och torde hafva affidit 1798. Fig. 4.

C. L. N.

Fig. 4.

Den andra här afbildade byrån, fig. 5, har hela fasaden behandlad som ett enda fält inramadt af rika rokokobeslag; genom ett slags afsats är dock äfven här den öfversta lådan behandlad som ett öfverstycke. Hörnen markeras af stora beslag, men sidorna sakna dylika. Möjligen hafva beslag en gång funnits dels på de främre fötterna, dels på sargens ned mot golfvet skjutande midtstycke.

Virket är äfven här furu med faner af jakaranda och rosenträ, den vanligast förekommande kombinationen under denna tid. Marketeriet, i rutverk, bildar här ett mönster som är fullständigt oberoende af de rika beslagen. I andra mera genomtänkt komponerade byråar

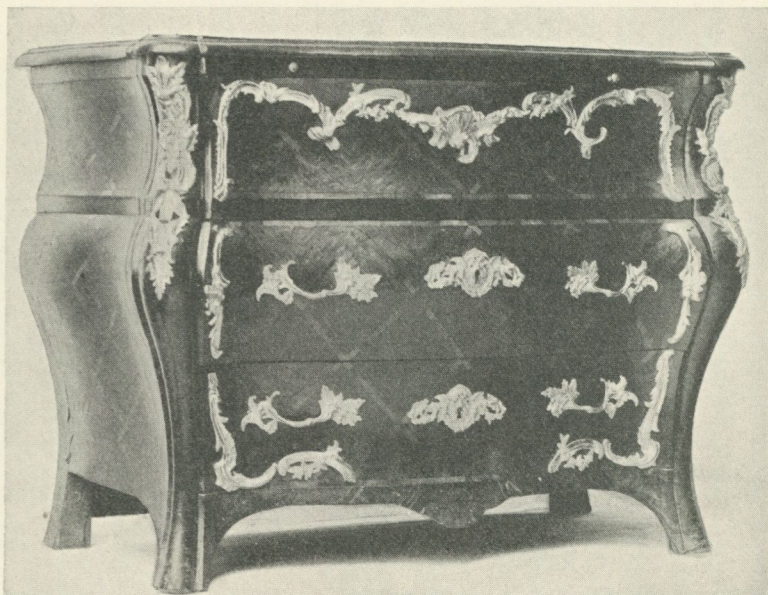

Fig. 5. Byrå. Sign. af Linning. H. 0,845 m., br. 1,11 m., dj. 0,58 m. N. M. 34. 690.

af den sistnämnda typen har marketeriets mönster bragts att öfverensstämma med beslagen, så att beslagsramverket hvilar på en redan i träet antydd inramning af möbelns framsida. Så t. ex. i

af Linning 1760.

Fig. 6.

fig. 6; den sista siffran i årtalet är tyvärr oläslig. Möbeln är tillverkad i Stockholm på 1760-talet af Kristian Linning, som blef mästare 1744 och dog 1779.

den nedan afbildade sekretären eller skrifbyrån fig. 7. Den här ifrågasvarande byrå är i öfversta lådan signerad med bläck: af Linning 1760.,

Sekretärerna visa öfvergångsformer från den med snedklaff försedda byrån, fig. 7, till sekretären med två lådor och höga ben, fig. 8, samt slutligen till det med klaff försedda bordet. — Skrifbyrån, fig. 7, har en fasadbehandling af samma hufvudtyp som

Fig. 7. Skrifbyrå. Sign. af N. Köhler. H. 1.09 m., br. 1.19 m., dj. 0.60 m. N. M. 58. 536.

den i fig. 5 afbildade byrån med hela framsidan inramad af beslag, hvilka dock här äro af en spensligare, elegantare form och hvila på ett äfven i träet genom inläggning markeradt ramverk. De starkt framskjutande kölformiga hörnen hafva beslag upptill och nedtill. Ofvanför den öfversta lådan finnes en tunn skifliknande låda med små knappformiga handtag, användbar både till förvaringsrum och till stöd för skrifklaffen, när denna öppnas och nedfälls i horisontal riktning. Klaffinredningen är af valnöt och försedd med en liten midtdörr omgifven af grupper af smålådor. På öfversta lådans kant är inbränd en stämpel med bokstäfverna **NK** enligt uppgift betecknande snickaren Nils Köhler i Stock- **NK** holm, hvilken

icke tyckes hafva tillhört snickarämbetet. Jämte denna möbel äger Nordiska Museet en vanlig rokokobyrå och en sekretär på höga ben, försedda med samma signatur.

Den egentliga sekretären, hvarå den i fig. 8 afbildade är ett prof, är ett mellanting mellan byrå och bord; de höga svängda benen upp-

Fig. 8. Sekretär. Sign. af P. Gyllenberg.
H. 1,14 m., br. 0,99 m., dj. 0,56 m. N. M. 43.599.

bära en »kropp» med två lådor samt därofvan en med snedklaff försedd uppsats och klaff. Denna möbel är utförd i fur, fanerad och inlagd med valnöt och jakaranda; beslag saknas så när som på nödiga nyckelskyltar och handtag. Å öfre lådans kant läsas bokstäfverna

PGB samt den förutnämnda Stockholms snickarämbetes stämpel. Petter Gyllenberg (Gyllen Berg) blef mästare i Stockholm 1767; ämbetsstämpeln antyder, att denna möbel tillverkats efter 1768.

Ännu närmare bordet står den synnerligen eleganta sekretär, fig. 9, som enligt uppgift tillhört hertig Fredrik Adolf. Sargen är urtagen å midten och innehåller tre och tre smålådor i två etager, ofvanför dessa finnas tvenne utdragbara lister, som

Fig. 9. Sekretär. Sign. af Lars Nordin.

H. 1,04 m., br. 1,14 m., dj. 0,61 m. N. M. 47.416.

tjäna till stöd för klaffen, när den nedfålles. Materialet är det samma som i flera af de föregående möblerna, fur faneradt och inlagdt med jakaranda och rosenträ.

Möbeln, som utmärker sig för sin eleganta form och den diskreta användningen af bronsbeslag, är å bak-

LNORDIN

Fig. 10.

sidan signerad af Lars Nordin, snickarmästare i Stockholm år 1752, död 1786. Fig. 10.

Den sista möbeltypen i denna serie är det med plan skifva försedda bordet, hvaraf naturligen flera för olika ändamål afsedda arter finnas. Det nedan afbildade bordet, fig. 11, af fur med faner af jakaranda och rosenträ, är ett ritbord med höj- och sänkbar skifva.

LV

Fig. 12.

Kr. D. H.

Fig. 13.

Det är å undersidan stämpladt med drottning Lovisa Ulrikas monogram, fig. 12, och bokstäfverna Kr. D. H. (= Kronan Drottningholm) under kunglig krona, fig. 13. Jag har på annat ställe¹ framdragit några sannolikhetskäl för att

detta bord tillverkats på 1750-talet efter ritning af den bekante arkitekten Jean Eric Rehn.

¹ Svenska Slöjdföreningens tidskrift 1908, Sthlm 1908.

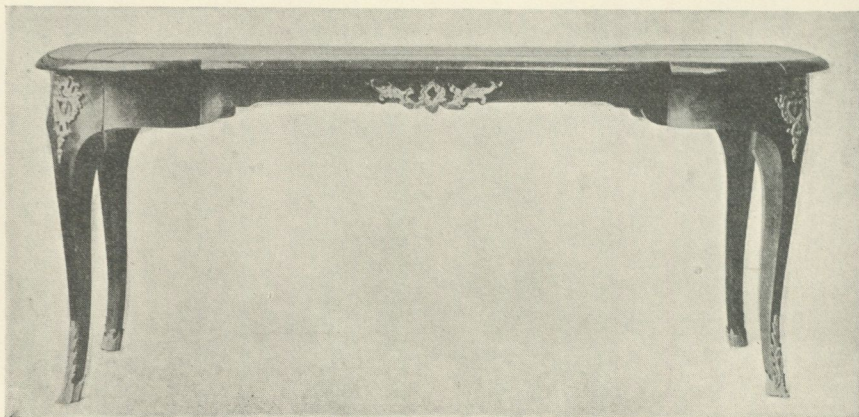

Fig. 11. Ritbord. H. 0,65 m., l. 1,55 m., br. 0,705 m. N. M. 105.177.

Litteratur.

Marie Andree-Eysn, *Volkskundliches aus dem bayrisch-österreichischen Alpengebiet*. Braunschweig 1910. 14 + 274 s. stor 8:o. Med illustrationer.

För oss svenskar har detta arbete en särskild betydelse, därför att vår egen allmogekultur i såväl materiellt som andligt hänseende visar en förvånande likhet med den, som råder i de alpländer, hvarifrån författarinnan hufvudsakligen hämtat sitt material. Man finner ej blott där utan ock i andra österrikiska områden en mångfald öfverensstämmelser — i byggnadssätt, stängsel, byväsen, bohag, trosföreställning, sägen — hvilka ej gärna kunna förklaras ur annat än tidig kulturell förbindelse mellan Norden och dessa land — när nu denna ägt rum.

I sin bok berör fru Andree-Eysn i flera uppsatser en mångfald företeelser, som hos oss hafva sin motsvarighet. Då jag här icke kan lämna någon utförligare redogörelse för innehållet i den rätt omfattande och i hög grad till ett mer ingående och omfattande referat lockande boken, nödgas jag att, oaktadt deras vetenskapliga värde, helt knapphändigt beröra ett flertal kapitel för att sålunda erhålla utrymme till en något grundligare behandling af dem, som för oss svenskar äro af närmare intresse. Rörande en eller annan fråga torde jag i mer speciellt sammanhang återkomma till det innehållsrika arbetet.

Redan i det första af bokens 16 kapitel, hvilket handlar om helgonet St Wolfgang (död 994 såsom biskop i Regensburg), anträffa vi åtskilliga ålderdomliga, för oss ej främmande företeelser, som nog de flesta icke skulle vänta att finna i samband med denna verkligen historiska personlighet. Folkföreställningen har nämligen med hans kult förbundit en hel del religiösa plägseder, som i själfva

verket tillhöra vida aflägsnare tid. Bland sådana omtalar förf., huru i ett åt St Wolfgang vigdt kapell vid Abersee i Oberösterreich finnes en klippremna, hvarigenom pilgrimerna krypa för att befria sig från såväl kroppsliga som andliga brister och lidanden. Detta är, såsom förf. och många före henne påvisat, en vida kring jorden spridd och otvifvelaktigt i hög grad åldrig ceremoni, och det är därför alldeles uppenbart, att här ett kristet kapell uppstått på en hednisk kultplats: den inbyggda klippremnan är naturligtvis äldre än kapellet. De hithörande illustrationerna äro af stort intresse. St Wolfgang är ock i likhet med St Olof här i Norden innehafvare af yxan såsom heligt attribut, och han ger god väderlek och beskyddar hjordarna, framför allt hästarna. Vidare förmådde han i likhet med många andra gudomligheter och helgon att få källor att framspringa ur marken, och att lämna intryck af sin kropp i hårda klippan, som om hon varit mjuk som deg. Vi hafva här i Sverige likartade helgonsagor t. ex. på Gottland om St Olof. Hvad yxan beträffar, berättas St Wolfgang hafva kastat sin handyxa »en half tysk mil», och där hon föll har ett kapell byggts, i hvilket yxan säges finnas inmurad. Miniatyryxor af metall säljas i här ifrågasvarande trakter af Österrike ännu vid flera vallfartsorter såsom amuletter.

Det följande kapitlet, hvilket handlar om helgon och amuletter, som anlitats under pesttider, berör oss mindre eller åtminstone indirektare. Så mycket mer intresserar oss den följande rikt illustrerade uppsatsen om de heliga tre jungfrurna, i hvilka — de må nu heta Einbetta, Worbetta, Wilbetta eller något annat — förf., otvifvelaktigt med full rätt, ser mer eller mindre kristnade ättlingar af de heliga treenighetsgudinnor, som bland annat möta i de grekiska Moirai, de romerska Parcae, de nordiska Nornorna. De äro de tre »Nothelferinnen». Förf. begränsar området för de heliga tre jungfrurnas kult till Tyrolen, Bayern och Rhenlanden med Luxemburg, men vi möta dem äfven hos vår allmoge i en eller annan besvärjelseformel såsom »de tre Mariorna», äfven de spinnerskor, som spinna lifvets och tillvarons tråd likasom deras hedniska anmödrar.¹ Till

¹ Jfr Meddelanden från Nordiska Museet 1897, s. 39.

helgonkultens historia hör också det kapitel, som skildrar den i Salzburgområdet förekommande seden att under adventtiden nat-tetid i högtidliga processioner och vid fackelsken kringföra bilder af den heliga jungfrun. Förf. erinrar i sammanhang härmed om Ner-tusprocessionerna hos nordgermanerna och om kringförande af Frös bild hos svenskarna.

Med amuletter och andra fetischistiska eller apotropäiska skydds-medel sysselsätter sig förf. utförligt och behandlar sådana utom i det redan omnämnda andra kapitlet i ej mindre än fyra uppsatser. Bland dessa berör kapitlet om *tau* såsom pestamulett äfven svenska förhållanden och är dessutom äfven af andra skäl af stort intresse. Hos profeten Hesekiel (kap. 9) heter det, att Gud befallde en med skrifdon utrustad ängel att teckna den hebreiska bokstafven *tau* på pannan på de människor, hvilka på grund af sin rättrådighet skulle undgå det straff, som förestod Jerusalem. Förf:s förklaring, att den grekiska översättningen, som ger antydta tolkning, skulle hafva misstagit sig om *tau*'s rätta betydelse på detta ställe (det skulle helt enkelt betyda tecken) är i förbigående sagdt säker-ligen oriktig. *Tau*-tecknet, hvilket antingen skrefs såsom ett + eller vanligast ett T, går påtagligen såsom profylaktiskt tecken tillbaka till ursemitisk tid och användes, såsom Curtis visar, än i dag såsom sådant i Syrien. Detta tecken möter emellertid fort-farande icke blott i Orienten utan ock i Europa, dit det i mycket tidig kristen tid synes hafva invandrat, ja det anträffas, såsom förf. visar, äfven i Sverige. I Sydfrankrike användes det såsom skydd mot pest redan på 500-talet, och från 1400-talet återger förf. flera bilder, där detta tecken uttryckligen angifves vara ett *tau*. I Europa har detta semitiska tecken till vår tid isynnerhet bibehållit sig såsom hängsmycke eller fastmer smycke-amulett. Hos skånska och hal-ländska allmogen förekomma så t. ex. ett slags hängsmycken, stund med den korsfästes bild och därför lätt förväxlade med kruci-fix, hvilka, såsom af förf:s undersökning tydligt framgår, i själfva verket äro *tau*-amuletter. I ett följande kapitel behandlas de hos germanska och slaviska folk såsom välsignande och olycksafvär-jande föremål brukade takhängfåglarna och takkronorna, hvilka

äfven allmänt varit till finnandes hos vår allmoge alltifrån Skåne upp till Norrland.¹ Uppsatsen, som är rikt illustrerad, fullständig kunskapen om dessa föremåls spridningsområde. Förf. har anträffat hängfåglar af här åsyftade art ända nere i Kairo. Hvad beträffar förf:s förslagsvis framställda förklaring öfver dessa föremåls härkomst och ursprungliga innebörd, så kan jag icke dela hennes mening. Ty skulle det ock kunna tills vidare antagas, att de i Europa spridda takfåglarna allesamman härleda sig från eller fastmer förmedlats af en kyrklig symbol: den heliga andens dufva, så blir det i hvarje fall orimligt att därifrån härleda takkronorna, äfven om bland dem *en* typ (baldakintypen) tilläfventyrs skulle ha uppstått genom anpassning till nämnda symbol. Förf. har här enligt min åsikt gjort sig skyldig till det inom etnologiens fält ofta begångna felet att vända upp och ner på utvecklingsföljden, i det hon härledt det primära ur det sekundära i stället för tvärtom. Till denna sak ämnar jag emellertid återkomma i en särskild uppsats. Dock kan jag icke afhålla mig ifrån att uttala min förvåning öfver att en författare, som inom sitt studieområde haft så god tillgång på befreundade växtlighetsfetischer, ledts till den slutsats, hvartill förf. kommit. I ett följande kapitel, som handlar om magiska skyddsmedel för hus och gård, omtalas t. ex. ej blott de i katolska länder vanliga, på palmsöndagen vigda sälgbkvistarna och kransar af vissa örter (särskildt Johannesört) utan äfven sädesax. Dessa sistnämnda fästas antingen på dörren eller ock i den vrå af boningsrummet, där jämte helgonbilderna de nyss omtalade fågelfigurerna och halmkronorna ha sin plats. Hedniska fetischer och kristna helgon sänjas här alltså sida vid sida. I vårt land har man i stället fäst ax från julkärfven (den sist skördade kärfven) i stugutaket, och på flera håll plär man af ax förfärdiga en krans, som upphänges i boningsrummet. Redan Håvamål förmäler, att »ax skydda mot trolldom». Det innebor alltså en »helig ande» äfven i dem.

Bland de öfriga kapitlen må särskildt omnämnas en skildring af det s. k. »Perchtenlaufen» i Salzburgområdet, angående hvilken förut i »Archiv für Anthropologie» offentliggjorda uppsats jag här

¹ Se Fataburen 1908, sid. 83 ff.

inskränker mig till att hänvisa till »Meddelanden från Nordiska Museet 1903», s. 180 ff. Vidare böra ej glömmas tvänne kapitel om vegetationsstängers. Det ena af dessa behandlar majstängers och visar en samling mycket intressanta bilder. Man finner där af, att de i Bayern och västra Österrike till den 1:sta maj resta högtidsstängerna till sin grundkaraktär fullkomligt motsvara våra vid midsommar resta majstängers. Utmärkande för båda är, att spiran, som bör äga största möjliga höjd, afkvistas och afbarkas ända till toppen, där en liten grenruska kvarlämnas eller ock en tuppbild anbringas. Intressant är vidare hvad förf. vet att berätta om täflan och strid om denna stång, samt om bruket att resa dylika stängers äfven vid nygiftas boning, hvarest, t. ex. i Inndalen, stängen liksom brudstängerna hos oss kvarstår tills det första barnet födts. Beträffande striderna om majstängerna må anföras, att i Salzburgområdet ännu så sent som 1898 under vakthållning vid majträdet natten före den första maj en man dräptes af en motståndare från en annan by.¹

I ett föregående kapitel beskriver förf. ett annat slags, af kyrkan vederbörligen sanktionerade, till sin form om krumstafvar något erinrande vegetationsstängers, hvilka i Salzburg på försommaren och på hösten efter skörden högtidligt bäras omkring åkrarna. Där emellan förvaras de i själfva kyrkan. Den krumböjda gröna toppen af gran förnyas dock årligen. Då i etnologiska arbeten äfven detaljfel böra sorgfälligt undvikas — en detalj kan i annat sammanhang bli hufvudsak — må här ett felaktigt citat påpekas. Den eljest särdeles samvetsgranna förf. anför sid. 96 Mannhardts från Emilia Carlén lånade beskrifning af en svensk midsommarstång, men säger därvid, att stångens spets böjer sig mot stångens midt. Mannhardt säger dock sid. 159—160 icke spets (Spitze) utan armar (Arme), hvilket, såsom för oss svenskar bekant, är det enda tänkbara, ehuru äfven detta är en högst ovanlig form. Detta lilla missöde minskar dock ingalunda vare sig den yttre eller inre likheten mellan dessa processionsstängers och majstängerna eller andra dessas vederlikar.

¹ Jfr Fataburen 1907, sid. 193 ff.

Boken innehåller för öfrigt bland annat en uppsats om den för alpländerna — särskildt Österrike och Bayern — egendomliga döds-kallekulten¹ samt vidare en samling sagor från Rauris i Salzburg och slutligen en af ett särdeles rikhaltigt illustrationsmaterial åtföljd afhandling om stängsel och grindar inom skilda länder i Europa. Hvad denna för kulturhistorikern i hög grad värdefulla undersökning och materialsamling angår, vill jag här endast påpeka den äfven af förf. framhållna fullkomliga likheten mellan det i fig. 173 afbildade, i österrikiska, bayerska och schweiziska alptrakter förekommande stängslet och våra välbekanta svenska gärdesgårdar. Likheten inskränker sig ej blott till produkten utan sträcker sig äfven till arbetssättet och därmed förbundna facktermer. I sin 1851 tryckta bok om Hasslidalen i Berner Oberland ser vår bekante fornforskare A. E. Holmberg i de där förekommande gärdesgårdarna ett intyg om innevånarnas svenska ursprung. Såväl dessa stängsel som äfven de i Hasslidalen förekommande stolpbodarna hafva dock inom alptrakterna en vidsträckt spridning.

Fru Andree-Eysn har i sin på såväl värdefulla uppgifter som utmärkta illustrationer särdeles rika bok egentligen vändt sig till sitt eget barndoms- och hemland. Såsom vidtbeläst och vidtberest etnolog har hon emellertid därvid tillgodogjort sig jämförelsematerial från hela Europa, ett material, som hon — den kände etnografen och geografen Richard Andrees maka och forskningskamrat — förstått att insiktsfullt använda och utnyttja. I själfva verket koncentrerar sig vårt intresse mer eller mindre kring oss själfva, och det är till mycket stor del, därför att det berör oss själfva eller belyser vår egen utveckling genom tidsrymderna, som kunskapen om främmande folks lefnadssätt och samfundsskick, seder och tro för oss har värde. Men mycket sådant material, som vi söka hos fjärran boende folk, finnes otroligt mycket närmare: i vår egen världsdel, hos vårt eget folk, ja i vår egen hembygd, och detta material är så mycket värdefullare, som det, i den mån det anträffas

¹ Se härom R. Andree, *Ethnographische Parallelen*. Stuttgart 1878, s. 127—147 (Schädelcultus).

i vår närhet, utesluter tviflet om samhörighet med vår egen utvecklingshistoria.

N. E. H.

S. A. Fries, *Der krähende Hahn in der Passionsgeschichte. Ein Stück orientalischer Folklore* i *Le Monde Oriental* 1907—08. Uppsala 1909, s. 242—248.

Ehuru denna afhandling, hvilken först framträdtt såsom föredrag på orientalistkongressen i Köpenhamn i augusti 1908, utgör några få sidor, lämnar den dock så mycket af ny, värdefull belysning öfver de etnologiska företeelser, som den behandlar, att den i denna tidskrift icke bör glömmas.

Efter att, på grund af vid den tiden gällande judiska förordningar, hafva visat att den evangeliska framställningen af tuppen vid Petri förnekelse utgör ett bland de icke få mytiska eller från folktron hämtade element, som ingå i Nya Testamentets böcker, anvisar författaren till uppgifter i Haggada och Baruksapokalypsen om en himmelsk jättetupp. Dessa judiska föreställningar leda emellertid förmodligen sin upprinnelse från Persien, hvarifrån tamhönset sannolikt genom kuteerna omkring år 720 f. Kr. infördes till Palestina. Inom den persiska mytologien framträder tuppen oförtydbart såsom en solens härold, en »ljusfågel», men äfven bland de kristna innehade hanen denna karaktär, såsom bland annat hans bild å ljusstakar och lampor redan från mycket tidig kristen tid intygar. Beträffande tuppen i den nordiska mytologiens världsträd inlåter sig icke författaren på något direkt uttalande, men framhåller, att i slutet af vår hednatid den orientaliska uppfattningen af denna fågel mycket väl kunnat tränga fram äfven hit. Anmälaren motsäger ingalunda detta: tvärtom synes det mig som om Eddans mytiska tupp erhållit en oförtydbar prägel af solfågel. Emellertid får man därför lika litet i myten om tuppen i världsträdet som i myten om världsträdet själf se ett genom kristendomen infördt alldeles nytt element.

Härmed äro vi inne på afhandlingens senare afdelning, hvilken behandlar tuppbilderna på våra tornspiror. Sid. 246 ansluter sig

författaren till min åsikt, att tuppen såsom religiös fågel hos europeiska folk efterträdt en eller annan vegetationsfågel af annan art. Förf. påpekar ock, att judisk folktro känner en fågel, som tycks sammanfalla med göktitan, och som i likhet med hackspetten uppgifves äga såväl segerstenen som sprängörten,¹ hvilka maktattribut också tyckas, äfven i Orienten, hafva öfvergått till den kosmiska tuppen. Härefter gör emellertid förf., så vidt jag kan se, på sätt och vis ett hopp i sin bevisföring, när han i det följande vill förklara den vanliga tuppilden på klockstaplar och kyrktorn såsom uteslutande en »solfågel» såsom »den siste ättlingen af den orientalska världsfågeln». Att förf. delvis har rätt, vill jag ej förneka, men det är enligt min mening ej mer än på sin höjd till hälften. Förf. stöder sin bevisföring därpå, att torntuppen ofta förekommer i förbindelse med korset, hvilket ju, såsom bekant, ursprungligen är en solsymbol. Ehuru han i en not omtalar, att vegetationssymbolen »lifsträdet» stundom också förekommer på kyrktorn i förbindelse med tuppen, synes författaren ej fullt beakta, att korset på tornspetsen eller takåsen otvifvelaktigt träd i stället för nämnda hedniska sinnebild eller fetisch, ursprungligen där representerad af den vid byggets fullbordande uppsatta »takruskan» eller »taklagskransen». Här är alltså ett sannolikt hos arierna uråldrigt, i hvarje fall fullkomligt hedniskt »lifsträd» det kristna korsets föregångare. Och likartadt med förhållandet med korset är äfven förhållandet med den — låtom oss säga — persiskt-kristna »solfågeln». Äfven denna har haft en fullkomligt hednisk »lifsfågel» till föregångare, ej blott, såsom äfven förf. antager, af annan art utan ock en sin egen vederlike: en vegetationstupp. Denna igenfinnes i den vid skörden antingen verkligen dödade eller ock i sädesstrån afbildade tupp, som vid skördefesten såsom en skyddande fetisch uppsattes på husets gafvel. Det är en direkt afkomling af denna vegetationstupp, som ännu sitter i toppen af majstängerna och som paraderar såsom väderhane på hustaken. I motsats mot förf. måste jag alltså vidhålla, att taktuppen — han må nu uppträda på en profan eller

¹ Jfr Hammarstedt, Fågeln med segerstenen etc. i Meddelanden från Nordiska Museet 1901.

kyrklig byggnad — i likhet med såväl det å byggen anbragta »lifs-trädet» som till och med själfva korset egentligen är af apotropäisk, ej symbolisk innebörd. Lika litet som den af förf. omtalade tuppen i Attis-piniens topp egentligen är en solfågel, lika litet torde tak- eller tornspirans tuppbild *egentligen* vara någon sol-symbol.

På en grafurna i Lateranmuseet framställs, såsom Frazer påpekat, Attis-tuppen med sädesax såsom stjärtfjädrar. Tornspirans tupp är nog fullt ut lika mycket befryndad med denna Attis' äringstupp som med Sraoshas soltupp, äfven om han möjligen vid den tid, då han intog sin höga plats, från kyrklig sida kanoniserades såsom den af Prudentius besjungna bebådaren af Guds ankomst. Den engelska, redan under medeltiden upptecknade Staffansvisan åskådliggör den hedniska vegetationstuppens transformation till den persiskt-kristna gudsbebådaren, då hon låter den på Herodes' julbord framsatta stekta (enligt andra versioner styckade) tuppen — äringsoffret — i Kristi födelsestund lefva upp och ropa »Christus natus est».

N. E. H.

Göteborgs museum, *Årstryck 1910*. På senaste år har ledningen af Göteborgs Museum lagt om den för hvarje museum obligata årsredogörelsen till en med viktigare förvärf illustrerad publikation i kvartformat, som åtföljes af en likaledes rikt illustrerad bearbetning af någon af de föremålsgrupper museet omfattar. I senaste årstryck behandlar kammarherre *Carl Lagerberg* museets samling af *belysningsredskap* och framför därvid i bild många intressanta prof på hvad museet äger utaf sådana. Eftersom på senare år museets tillväxt väsentligen skett inom de högre och borgerliga klassernas områden, äro allmogekulturens alster af detta slag relativt sparsamt företrädda. Det är ett synnerligen efterföljansvärdt exempel museet här gifvit att så göra sina samlingar för allmänheten tillgängliga, äfven för den allmänhet, som ej äger tillfälle att inom museets egna murar annat än vid korta besök skaffa sig kännedom om hvad detta i det ena eller andra afseendet besitter.

—a—i.

A. Dachler, *Karte der österreichischen Bauernhausformen*. Supplementheft VI zum XV Bande der »Zeitschrift für österreichische Volkskunde«. Wien 1909.

I många länder sträfvar man som bekant för närvarande att åskådliggöra etnologiska och språkliga fenomens utbredning genom att lägga in dem på för ändamålet apterade kartor. Detta är pedagogiskt nyttigt, då man härigenom snabbt kan få en öfverblick öfver företeelsen, och man lätt kan se, hvar de föregående undersökningarna äro osäkra och behöfva förbättras. Sammanställer man sedan kartor öfver olika företeelser med hvarandra, kunna dessa språkliga och etnologiska företeelsers inbördes förhållanden ofta framträda i ett oväntadt nytt ljus.

Naturligtvis äro olika forskare ej ense om, huru gränserna gå och hvad de innebära. Sålunda väckte den karta öfver österrikiska husformernas utbredning, som åtföljde den österrikiska ingenjör- och arkitektföreningens stora verk om bondhuset i Österrike-Ungarn — till hvilket äfven A. Dachler författat texten — åtskilligt meningsutbyte. Dachler vidhåller emellertid sina i detta verk uttalade åsikter samt afser närmast med denna senast utkomna karta att till vidare kretsar ge spridning åt sina arbetsresultat.

Utbredningen af de olika husens hufvudtyper betecknas å kartan med olika färger, områden med blandtyper äro streckade. Planer till de olika hufvudformerna — i samma färger som dessa betecknats å kartan — äro införda å själfva kartbladet, så att man skall ha dem direkt tillhands. Själfva den förklarande texten är mycket kortfattad, nästan epigrammatisk, en form, som Dachler gärna gör bruk af.

Sedan ett par år tillbaka föreligger en likartad karta öfver husformer inom tyska riket, utgifven af den energiske husforskaren dr W. Pessler, så att man numera genom dessa Dachlers och Pesslers kartor kan få en om ock föga detaljerad öfversikt af allmogehusformerna inom ett mycket stort område af den europeiska kontinenten. Manar detta icke till efterföljd? Om man i Norden sökte följa i deras fotspår, skulle en icke så obetydlig del af vår världsdelas karta rörande en af den europeiska etnologiens intressantaste problem kunna blifva utfylld.

Notiser.

Det nya friluftsmuseet på Fölisön invid Helsingfors. En för några år sedan väckt tanke att i närheten af Finlands hufvudstad anlägga ett museum af samma art som Skansen har sistlidne vinter börjat omsättas i verklighet. Denna tankes upphofsman, dr *A. O. Heikel*, har i Hufvudstadsbladet nr 39, 41 för år 1910 lämnat några intressanta meddelanden om huru denna sak framförts och genomförts, hvilka torde äga sitt intresse äfven på denna sidan Östersjön.

Uppslaget till museets bildande gafs genom ett förslag, som doktor Heikel i november 1906 väckte inom delegationen för vården af de Antellska samlingarna att inköpa en gammal s. k. fäbod af fornskandinavisk byggnadstyp, belägen å Malaks sockens utmark. Till plats för det nya museet valdes Fölisön, och alla rättsinnehafvare till denna medgäfv, att den finge användas till ett dylikt ändamål.

Det blef dock ej nämnda fäbod, som först kom att flyttas till den nya anläggningen, utan ett torp från 1700-talet, Niemelä i Konginkangas socken, som under 1907 erbjöds som gåfva åt ofvannämnda delegation. Torpet bestod af ett rökpörte med farstu, kammar och badstuga, byggda i ett sammanhang, samt kåta, ria, fähus, svinstia, lada och två gamla bodar. Då inventarierna till en del stamma från samma tid som husen, bildar det hela en sällsynt etnografisk enhet af stort intresse. Samtidigt skänktes till de Antellska samlingarna en å Ampiala hemman i Keuru socken belägen bod, å en vägg försedd med årtalet 1537; likaså fäste dr Heikel uppmärksamheten på åtskilliga andra byggnader såsom lämpliga att komma i åtanke för detta friluftsmuseum, bland andra några torpstugor å Hattula sockens utmarker, »emedan de egentligen voro rior, i hvilka

man bodde och badade tillika, d. v. s. de voro urtypiska rökstugor utan skorsten för ugnen».

Då det på grund af de politiska förhållandena visade sig svårt att få anslag af statsmedel, och då det nyssnämnda torpet ovillkorligen måste flyttas under 1909, trädde enskilda mecenater emellan, och öfverförandet af torpet Niemelä har ägt rum under sistlidne höst. Alla torpets 14 hus togos med. Att observera är, att husen, sedan de rifvits, före flyttningen återuppbyggdes på hemorten, hvarvid tillfälle gafs att på platsen komplettera behöfliga delar.

Med flyttningen af detta torp är således en god början gjord till skapandet af ett friluftsmuseum invid Helsingfors, ett företag, som, utom sitt fosterländska värde, skulle äga en mycket stor allmänt kulturell och vetenskaplig betydelse. Inför en sådan, för en hufvudstad, som dessutom är universitetsstad, viktig uppgift skulle det väcka mycken förvåning och förundran, om man ej i Helsingfors snart undanröjde de svårigheter af administrativ och ekonomisk art, som synas vara under uppsegling, och som måste öfvervinnas, innan museet i större omfattning kan komma att realiseras.

—a—i.

Lunds Universitets Historiska museum återöppnades söndagen den 1 maj 1910 för allmänheten i nya lokaler i det gamla biblioteks-huset, hvilket en gång förut under en lång följd af år inrymt de historiska samlingarna. Föreståndaren docenten *Otto Rydbeck* utgaf med anledning af dagen en kort redogörelse för museets historia. Samtidigt öppnades i universitetshuset Universitetets Konstmusei nyordnade afdelningar. Sedan Historiska museet afflyttat har äfven dess gamla lokal tagits i anspråk för konstmuseet, som sålunda fått icke obetydligt ökad utrymme.

Minnesutställning med anledning af slaget vid Helsingborg 1710. För att hedra de män, som så kraftigt bidrogo att rädda Sverige ur det bekymmersamma läge, hvori landet råkat efter Pultava, anordnades af Lifruskammarens föreståndare *Rudolf Cederström* en minnesutställning af slaget vid Helsingborg 1710.

På grund af den korta tid, som stod till förfogande, begränsades den väsentligen till ett sammanförande af direkta minnen från slaget och samtida skildringar af detsamma. Den utmärkt väl illustrerade katalogen, som utkom till öppnandet: »Några Minnen af slaget vid Helsingborg den 28 februari 1710, vid 200-årsdagen utställda i Lifrustkammaren», omfattade 71 nummer.

De uppländska spelmanstäfningarna i Uppsala 7—8 maj 1909. Sedan i olika landskap anordnats spelmanstäfningar för hembygdens utföware af folkmusik, tog professor *Axel Erdmann* med sitt lifliga intresse för vår svenska odlings olika grenar initiativ till en dylik täflan för upplandsbygderna, som gick af stapeln våren 1909 på Upplands nationshus i Uppsala. Nationen har nu genom kandidat *Sam Larsson* låtit utarbета en utförlig redogörelse för denna täflan med biografier af de deltagande spelmännen. Denna redogörelse, som ur många synpunkter är intressant och lärorik, är tryckt i Svenska Landsmålen band 5, men säljes äfven särskildt.

Foreningen til norske fortidsmindeesmærkers bevaring. Af fööreningens i april 1910 utkomna Årsberetning för 1909 framgår, att fööreningen under sistförflutna år omorganiserats. Man har danat en centralstyrelse bestående af fem ledamöter, däraf en vald af Kirke- og Undervisningsdepartementet, med fyra suppleanter. Dess formand är för närvarande arkitekten *Herm. M. Schirmer* och dess nästformand stortingspresidenten *Carl Berner*. Så uppdelas fööreningen i »afdelinger», hvar och en med sin bestyrelse på fem personer. Dessa kretsar välja sedan i förhållande till sitt medlemsantal medlemmar i ett »repræsentantskab», med hvilket direktionen har att i viktigare fall samarbета. Dess formand är för närvarande riksarkivarien *E. Hertzberg*. Fööreningen synes närmast koncentrera sin verksamhet på konserverande af större monument från medeltiden och senare århundraden samt på utgifvandet af sin Årsberetning, som dock på senare år, sedan staten minskat sina anslag till fööreningen, icke längre har samma omfattniing som för några år sedan. Den utgår för 1909 i sin 65:te årgång. Dessutom äger fööreningen

fornsaker, som äro deponerade i offentliga samlingar och ett antikvariskt-topografiskt arkiv. — Den af föreningens uppgifter, som hos oss förtjänar att för tillfället uppmärksammas, är, att den sedan länge ute i bygderna förvärfvat byggnader från skilda tider och andra monument, som belysa landets odlingshistoria. Det är en fråga, som står på dagordningen äfven hos oss, och som måste på något praktiskt sätt lösas, nämligen huru man skall förfara med kulturhistoriskt viktiga byggnader och andra fornlämningar, som ej kunna eller böra flyttas till de flerstädes anlagda friluftsmuseerna, men som dock äro värda att bevaras och vårdas som kulturhistoriska minnesmärken. Skola dessa äfven i Sverige öfverlämnas åt en gemensam förvaltning och vård, så kräfs det emellertid äfven här i landet såsom annorstädes, att det skapas ett med nödiga medel försedt organ för en dylik uppgift. Som det nu är, gå årligen betydande kulturvärden all världens väg utan att knappt något åtgöres för att råda bot för ett dylikt missförhållande.

Utställning af konstsmide i Nordiska Museet. Inom kort öppnas i Nordiska Museet en tillfällig utställning af museets skatter af konstnärligt järnsmide, hvilka på grund af bristande utrymme ej kunna exponeras i museets permanenta serier. Detta är den 6:e i ordningen af de tillfälliga utställningar som hittills anordnats i museet, och afsikten är att låta andra följa på dessa, så att hela det stora material, som nu måste magasineras, efter hand blir tillgängligt för allmänheten. Dessvärre kan denna utställning endast pågå en kortare tid för att lämna rum för andra. Det är därför så mycket angelägnare, att allmänheten under den tid den är öppen — sommaren och hösten — drar nytta af densamma. Materialet till utställningen är hämtadt ur museets egna förråd, så när som på några praktfullare arbeten lånade ur Lifruskammaren.

Större delen af de utställda smidessakerna äro af svensk tillverkning och tillhöra skilda arter af smideskonst: ljuskronor, lås och nycklar, byggnads- och beslagssmide (dörrar och portar, gångjärn, ankarjärn, flöjlar, nyckelskyltar, trapppräcken m. m.) skyltar, vapen, gravvårdar o. s. v. Af dessa senare är den öfvervägande största delen svenskt bygdesmide och visar synnerligen intressanta skiftningar från de olika landskapen.

Samfundet för Nordiska Museets främjande.

I hufvudstaden bosatt stiftande ledamots årsavgift är *sju* kronor. Utom hufvudstaden bosatt ledamot erlägger en årsavgift af *fem* kronor.

Enligt § 6 i samfundets stadgar är emellertid den, som i stället för den årliga ledamotsavgiften på en gång erlägger minst ett hundra kronor, att anse såsom ständig ledamot och sedan befriad från alla avgifter.

Ledamot såväl stiftande som ständig erhåller årligen ett årskort till Nordiska Museets samtliga afdelningar för sig personligen eller för en medlem af sin familj, hvilkens namn i sådant fall torde uppgifvas. Tidskriften »Fataburen» utdelas till medlemmar bosatta utom Stockholm. Därstädes boende kunna erhålla densamma till halfva boklädspriset genom museets expedition å Skansen.

Dessutom äger ledamot rätt att för de närmaste medlemmarna af sin familj (man, hustru, syskon eller barn) erhålla årskort gällande till museets samtliga afdelningar för ett pris af *tre* kronor för hvarje sådan medlem. Årskort till Museet å Lejonslätten kosta eljest 5 kr. för vuxna, 3 kr. för barn och till Skansen 6 kr. för vuxna, 4 kr. för barn.

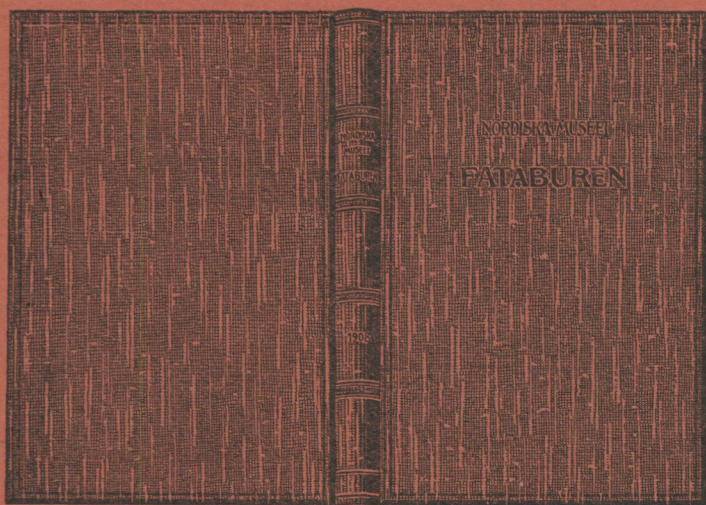
På det stiftande ledamot ej må hafva besvär med årsavgiftens insändande, upptages densamma utom Stockholm genom postförskott samt i Stockholm efter midten af januari genom bud. De i Stockholm bosatta medlemmar, som så önska, kunna dock den 15 dec.—midten af jan. å museets expedition å Skansen utlösa sina årskort.

Bref och meddelanden torde ställas till Sekreteraren i Samfundet för Nordiska Museets främjande, adress Nordiska Museet, Stockholm 14. Allm. Telefon 4. Riks Telefon 3 98.

Författare och förläggare, som önska böcker och uppsatser anmälda eller omnämnda i tidskriften, behagade insända dem under adress *Nordiska Museet*, Stockholm 14. Manuskript, meddelanden och uppgifter insändas under samma adress.

Fataburen utkommer med 4 häften om tillsammans minst 256 sidor årligen och åtföljes dessutom af en redogörelse för museets förvaltning.

Tidskriften kostar i bokhandeln och på posten 5 kr. för årgång. Lösa häften säljas i mån af tillgång för 2 kr. Den utdelas gratis till de ledamöter i Samfundet för Nordiska Museets främjande, som äro bosatta utom Stockholm. I hufvudstaden boende ledamöter kunna erhålla tidskriften till halfva boklådspriset vid rekvisition genom museets expedition å Skansen.

Pärmar afsedda för Fataburens olika årgångar, af blått linne och af utseende som ofvanstående bild visar samt till ett pris af *1 kr.* för årg., finnas efter rekvisition att tillgå hos K. hofbokbindaren **GUSTAF HEDBERG**, Regeringsgatan 28 A, Stockholm C.